

LINKS VAN DE BELGISCHE WERKLIEDENPARTIJ.
Communisme in Antwerpen tussen de twee wereldoorlogen

DOOR

JAN HUNIN

Aspirant NFWO

Toen Trotsky in maart 1919 in Moskou het stichtingscongres van de Derde Internationale opende, had het voorbeeld van de communistische partij van de Sovjetunie navolging gekregen in een groot aantal Europese landen. Ook in België bestonden groepen die zich communistisch noemden, maar zij blonken meer uit in radicalisme dan in politiek gewicht.

Tijdens de oorlog was in België de verspreiding van het communistisch gedachtengoed niet alleen afgeremd door het feit dat de Belgische regering hoegenaamd geen schuld aan de oorlog had, maar ook door de afwachtende houding van koning Albert aan het front, die weigerde zijn soldaten de dood in te jagen in een zinloze loopgravenoorlog. Na de wapenstilstand waren de invoering van het Algemeen Enkelvoudig Stemrecht bij de verkiezingen van november 1919 en de sociale hervormingen die na de wapenstilstand in snel tempo door het parlement werden gejaagd, bovendien niet van aard om het extremisme in de arbeidersbeweging te bevorderen. Het gevolg was dat toen de Kommunistische Partij (KP) van België na een lange aanloopperiode in 1921 werd opgericht, ze er niet in slaagde een serieuze bedreiging te vormen voor de sociaal-democraten, zoals dat het geval was in de buurlanden Frankrijk en Duitsland. De Belgische communisten bleven tien jaar lang schommelen rond de twee procent van het kiezerspubliek, tot in het midden van de jaren dertig de aanslepende economische crisis en de dreiging van het fascisme hen het elan gaf om aan politieke betekenis te winnen.¹

---

1. Het wetenschappelijk onderzoek over de geschiedenis van de Belgische KP tijdens het interbellum staat nog in de kinderschoenen. Het beste overzicht staat in de indrukwekkende studie van J. GOTOVITCH, *Du Rouge au Tricolore. Les Communistes*

Hoewel de KP tussen de twee wereldoorlog klein bleef, roomde zij de aanhang van de Belgische Werkliedenpartij (BWP) af, omdat beide partijen op hetzelfde kiezerspubliek mikten. Dat wilde zeggen dat het communisme in België vooral een franstalige aangelegenheid was en zijn beste uitslagen behaalde in gebieden waar de socialisten sterk stonden: in de industriecentra van Henegouwen en Luik en in de hoofdstedelijke agglomeratie. Een uitzondering vormde Antwerpen, waar de stemmen aantallen van de KP zelfs bleek afstaken tegen het nationale gemiddelde, hoewel in hetzelfde arrondissement de BWP bij parlementsverkiezingen meer dan een derde van kiezers achter zich kreeg, met uitschieters in 1925 en 1932.

Het aantal communistische stemmen schommelde in het arrondissement Antwerpen rond één procent, met een piek (3%) in het jaar 1936, toen de KP in heel België fors vooruitging. Ook in de stad Antwerpen vielen de uitslagen voor de KP tegen. Vóór de Tweede Wereldoorlog slaagden de communisten er niet in een verkozene naar de Antwerpse gemeenteraad te sturen, terwijl ze in de hoofdstad in 1938 zelfs drie zetels in de wacht sleepten.² Hoewel het weinig waarschijnlijk is dat het werkterrein voor de

---

belges de 1939 à 1944. Un aspect de l'histoire de la Résistance en Belgique, Bruxelles, 1992, pp. 13-36. In *Een geschiedenis van het Belgische communisme, 1921-1945*, Gent, 1980 staan bijdragen van M. LIEBMAN over de stichting van de KP en van R. VAN DOORSLAER over de periode tot aan de Tweede Wereldoorlog. Van dezelfde auteur is er de *Kommunistische Partij van België en het Sovjet-Duits niet-aanvalspakt tussen augustus 1939 en juli 1941*, Brussel, 1975 en een artikel in het *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis (BTNG)*, XXII, 1991 over "Israël 'Piet' Akkerman, de diamantzager (1913-1937). Een joodse militant van de Derde Internationale in Antwerpen." Van belang zijn ook een aantal licentiaatsverhandelingen, die hun gebrek aan synthese goedmaken door de schat aan informatie die ze bevatten: L. REYNTJENS, *De eerste communistische groepen in Vlaanderen en Brussel en de stichting van de Kommunistische Partij van België (1917-1921). Hun houding tegenover het Belgisch socialisme en tegenover de Vlaamse kwestie*, Leuven, KU Leuven, OLV, 1971 en C. DE SMET, *De Vlaamse afdelingen van de Kommunistische Partij. 1921-1926. Een status quaestionis*, Gent, RUG, OLV, 1973; ook M. LE BRUYN, *Ontwikkeling en aktie van de Kommunistische Partij van België van 1927 tot 1933. Bijdrage tot de studie van het stalinistisch fenomeen*, Leuven, KU Leuven, OLV, 1977. In tegenstelling tot de KP beschikt het trotskisme wel over een standaardwerk voor de geschiedenis van het interbellum: Nadya DE BEULE, *Het Belgisch trotskisme. De geschiedenis van een groep oppositionele communisten (1925-1940)*, Gent, 1980.

2. Een zetel in 1932 en twee in 1926. J. GOTOVITCH, *Du Rouge au Tricolore ...*, p. 37. Ook in Gent had de KP meer succes dan in Antwerpen: er zetelde één communist in de gemeenteraad na 1926, drie na 1932 en één na 1938. D. MARTIN,

KP er gunstiger was dan in Antwerpen, waar tijdens het interbellum de metaalindustrie een groot aantal arbeiders verenigde en waar de havenarbeiders open stonden voor radicale ideeën, behaalden de communisten in het kanton Brussel bij de parlementsverkiezingen drie-, vier- of zelfs zesmaal zoveel stemmen als in het kanton Antwerpen: in 1925 4,9% tegen 0,8%, in 1929 4,8% tegen 1,3%, in 1932 5,7% tegen 1,6%, in 1936 14,0% tegen 4% en in 1939 12,3% tegen 1,8%.

Als de sociaal-ekonomische samenstelling van de arbeidersbevolking geen verklaring biedt voor haar zwakte, wat liep er dan fout in de Antwerpse KP? Waarom brengen de opeenvolgende verkiezingen socialistische overwinningen en communistische nederlagen? Het antwoord op deze vragen ligt in de geschiedenis van de Antwerpse arbeidersbeweging.

I. SOCIALISME EN ACTIVISME

Omdat de Eerste Wereldoorlog bewees een vruchtbare voedingsbodem te zijn voor revolutionair idealisme, waarin uiterst-linkse groepen konden wortel schieten, begint het onderzoek over het Antwerpse communisme met de vraag naar de inhoud en de vorm van het socialistisch activisme.³

In de annalen van de Antwerpse arbeidersbeweging staat 9 september 1916 vermeld als het begin van het socialistisch activisme, waarmee de politieke wapenstilstand die vanaf het begin van de oorlog door de BWP werd onderhouden, bruusk werd verstoord. Op die dag hield Anton Jacob, die lesgever geworden was aan de door de bezetter vernederlandste universiteit van Gent, in de Socialistische Volkshogeschool een lezing over 'passivisme en activisme in de Vlaamse Beweging'. Zijn voorbeeld werd in november gevolgd door Jef Van Extergem, die als secretaris van

---

Het lokale politieke personeel (1918-1940). Proeve van een comparatief onderzoek naar politiek-electorale en socio-demografische kenmerken van grootstedelijke (kandidaat-)gemeenteraadsleden te Gent en te Antwerpen in de politieke context van het interbellum, Brussel, VUB, ODV, 1990, p. 1052. In afwachting van het verschijnen van de *Databank Belgische gemeenteverkiezingen 1890-1970* van C. KESTELOOT, A. MARES en C. MARISSAL: zie ook het interessante cartogram van Van DOORSLAER voor de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 in *De Kommunistische Partij van België en het Sovjet-Duits niet-aanvals-pakt*, bijlage I.

3. W. DOLDERER, *Die Rezeption der Flamenfrage in der deutschen Öffentlichkeit und deutsch-flämische Kontakte 1890-1920*, (Kassel), 1989, pp. 192-203 en M. SERTYN, 'Het socialistische aktivisme tijdens de Eerste Wereldoorlog', *BTNG*, VII, 1976, pp. 169-195.

de Socialistische Jonge Wacht (SJW) de vlaamsgezinde socialisten opriep om niet te blijven stilzitten tijdens de Duitse bezetting. Enkele weken later werd een Vlaamse Socialistische Arbeidsgemeenschap opgericht, die zich buiten de BWP opstelde en in activistische zin propaganda voerde. Volgens haar blad *De Socialistische Vlaming*, waarvan de 18-jarige Van Extergem hoofdredacteur was, vielen klassenstrijd en Vlaamse Beweging samen en was de Belgische vaderlandsliefde een kunstmatig aangekweekt begrip.

De Socialistische Vlaming gaf blijk van een strijdbaar socialisme, maar in het spoor van het activisme van katholieken en liberalen werd vooral propaganda gemaakt voor een zelfstandig Vlaanderen en maakte de krant haar socialisme ondergeschikt aan de Vlaamse zaak. Tijdens de oorlog werkte Van Extergem zelfs mee aan *Ons Land* en *Het Vlaamsche Nieuws*, twee bladen die doorgingen als de spreekbuis van de bekende activist August Borms. In januari 1918 bekende de secretaris van de SJW in één van die kranten: "Men werpt me wel eens op dat ik teveel flamingant en te weinig socialist ben."⁴ Ook na de oorlog bleef Van Extergem in Vlaams-nationalistisch vaarwater drijven. In juni 1919 bevestigde hij in een open brief aan de socialistische partijleider Vandervelde, die op dat ogenblik Minister van Justitie was, zijn anti-Belgische overtuiging:

"Al moesten wij honderdmaal verraad plegen tegen het vaderland der Belgische kapitalisten en franskiljonse patriotards, wij zouden geen ogenblik aarzelen, wanneer ons waar en éénige vaderland – Vlaanderen – er mede zou te redden zijn."⁵

Voor zijn landverraad werd hij in 1920 veroordeeld tot 20 jaar opsluiting.

Zoals de BWP over het algemeen onberoerd bleef door de Duitse *Flamenpolitik*, slaagde Van Extergem er met zijn vlaamsgezind radicalisme niet in veel sympathie los te weken in de Antwerpse socialistische arbeidersbeweging. In heel Vlaanderen telde *De Socialistische Vlaming* een oplage van 1.500 exemplaren, maar in Antwerpen zelf was de aanhang van de Vlaamse Socialistische Arbeidsgemeenschap relatief klein. Volgens Van Extergem bestond zijn groep begin 1917 uit "een twintigtal kleuters van de eerste broek."⁶ Voor de meeste partijleden ging het activisme van Van Extergem te ver, maar de beperkte aanhang

---

4. C. DUTOIT, *Jef van Extergem en de Vlaamse Beweging*, Antwerpen, 1983, p. 37.

5. C. DUTOIT, *Ibidem*, p. 45.

6. *De Socialistische Strijd*, 15 juli 1928.

van de Vlaamse Socialistische Arbeidsgemeenschap belette niet dat er bij de socialistische militanten veel ongenoegen sluimerde over de samenwerking met liberalen en katholieken in de Belgische regering. Hoewel de regeringsdeelname van de BWP in het begin van de oorlog niet in vraag werd gesteld, bleek in de praktijk dat de godsvredepolitiek niet altijd in het voordeel van de socialistische partij werkte. In Antwerpen en omgeving was er wrevel over de beperkte vertegenwoordiging van de BWP in de bestuursorganen van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité. Maar meer nog dan het verzet tegen de godsvredepolitiek van de BWP-leiding, deed de aanslepende oorlog de onvrede in de socialistische partij toenemen. Bij de Duitse inval in augustus 1914 hadden de Belgische socialisten het antimilitarisme van de Tweede Internationale begraven, maar het schoot opnieuw wortel in de laatste oorlogsjaren, omdat vrede uitbleef. In Antwerpen was het de geplande socialistische vredesconferentie van Stockholm die de lont aan het kruitvat stak en de ontevredenheid vertaalde in oppositie tegen de partijleiding.

In april 1917 stuurde Camille Huysmans als secretaris van de Tweede Socialistische Internationale uitnodigingen naar de socialistische partijen van de neutrale en oorlogvoerende landen om deel te nemen aan een vredesconferentie in de Zweedse hoofdstad. Hoewel in Frankrijk en Groot-Brittannië de socialistische partijen gematigd positief reageerden, wees de Algemene Raad van de BWP, die in het geheim in Brussel was bijeengekomen, het voorstel af van een conferentie waaraan ook Duitse socialisten zouden deelnemen. Omdat ook van de Antwerpse socialistische leiders weinig initiatief te verwachten was, kwam het verzet tegen het partijbestuur in een stroomversnelling. Op 25 mei 1917 werden tegen de wil van het partijbestuur alle Antwerpse BWP-leden uitgenodigd voor een buitengewone vergadering, waarop beslist werd om Edward Joris, die actief was in de BWP-afdeling van Borgerhout, naar Stockholm te sturen. De oproep kwam van de "Minderheidsgroep van de BWP-afdeling Antwerpen," die enkele weken later met de uitgave van een eigen blad begon.⁷ In juni 1917 verscheen het eerste nummer van *De Nieuwe Tijd*, met als hoofdredacteur Walter Schevenels, de zoon van de secretaris van de Metaalbewerkersbond. Aan het blad ging ook Van Extergem

---

7. M. CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, 'De Antwerpse socialistische federatie van 1914 tot 1921; de evolutie van haar positie in verhouding tot de BWP', *Res Publica*, I, 1967, pp. 41-49. In een antwoord op een omzendbrief werd 1 juli 1917 als officiële stichtingsdatum opgegeven. Brussel, Algemeen Rijksarchief (ARA). *Papieren Raad van Vlaanderen*, D 140, 9 augustus 1918).

meewerken, die zijn Vlaamse Socialistische Arbeidsgemeenschap liet aansluiten bij de Minderheidsgroep.

Zoals te verwachten was, stond de inhoud van *De Nieuwe Tijd*, dat in Antwerpen en omgeving op enkele duizenden exemplaren werd verspreid, in het teken van de vrede en maakte het blad met veel enthousiasme propaganda voor de Stockholmconferentie. Verder was er bewondering voor de Russische Oktoberrevolutie en liet het blad van de Antwerpse minderheidssocialisten zich in vlaamsgezinde zin opmerken, vooral vanaf het najaar van 1917, toen duidelijk geworden was dat de socialistische vredesconferentie op een mislukking zou uitlopen. Maar ondanks de medewerking die Van Extergem verleende aan *De Nieuwe Tijd*, bleef de Minderheidsgroep lange tijd afwijzend staan tegenover de activistische Raad van Vlaanderen, die door liberalen en katholieken gedomineerd werd. In september 1917 verklaarde Joris aan de Duitse socialist Albert Südekum dat hij plannen koesterde voor de oprichting van een Arbeidersraad – m.a.w. een sovjet – “der in die Belgische Angelegenheit einen Gleichgewicht dem bürgerlich nationalen Raad van Vlaanderen entgegengesetzt wird.”⁸ Zoals Van Extergem sloot Joris samenwerking met de Duitsers niet uit, maar in tegenstelling tot de secretaris van de SJW stond hij dicht bij de BWP en was hij niet bereid zijn vlaamsgezindheid te laten voorgaan op zijn socialisme. Als gevolg van de stroomversnelling waarin het activisme in het laatste oorlogsjaar terecht kwam, oordeelde *De Nieuwe Tijd* in de zomer van 1918 dat het herstel van België niet gewenst was, maar het weekblad zou zich nooit bekeren tot het extremisme van de SJW, die zich op haar algemene vergadering van 23 juni 1918 uitsprak voor een Vlaamse republiek.⁹

Hoewel de Minderheidsgroep schoorvoetend de weg van het activisme insloeg, werden de banden met de Antwerpse federatie niet doorgesneden. Om te beginnen was in het geval van *De Nieuwe Tijd* de grens tussen internationalisme, pacifisme en activisme moeilijk te trekken. Bovendien

---

8. M. SERTYN, ‘Het socialistische activisme...’, p. 178.

9. Dat in de Minderheidsgroep socialisme de voorrang kreeg op flamingantisme bewees ook de liedjeswedstrijd, die door het bestuur in juli 1918 werd uitgeschreven. In de inzendingen was vooral sprake van sociale strijd, zoals in de eerste strofe van de inzending van Pol VAN STEENWEGEN, alias Dijeleman (ARA, *Papieren Raad van Vlaanderen*, D 40):

“’t Sociale vaandel wappert in den wind,
Het bloed der wroeters heeft het rood getint,
Toch gloeit nog immer uit zijn felle brand
De strijd van onzen stand.”

waagde op Vlaams gebied de Minderheidsgroep zich veel minder ver dan de SJW van Van Extergem. Dat *De Nieuwe Tijd* financieel gesteund werd door de Duitse bezetter, was daarom geen bewijs van het tegendeel: als voorstander van een socialistische vredesconferentie was het in Duits belang om de Stockholmpropaganda van het weekblad te laten slagen.¹⁰ Omgekeerd werd de Minderheidsgroep door de Antwerpse partijtop met rust gelaten, niet alleen omdat haar aanhang groot was en dus moeilijk te treffen, maar bovendien omdat de politieke leiding onthoofd was door de afwezigheid van Modeste Terwagne, die in Nederland aan Belgisch-nationalistische propaganda deed.

Last but not least was ook in vakbondsmiddens de sympathie voor de Minderheidsgroep groot. *Het Syndicaal Mededelingsblad*, dat werd uitgegeven door de Antwerpse Federatie van Vakbonden en waarvan Louis van Berckelaer hoofdredacteur was, stond achter de vredespolitiek van Huysmans; een aantal vakbondsmensen hadden zich in 1917 zelfs aangesloten bij de Minderheidsgroep. Het is maar de vraag in hoeverre zij met haar internationalisme in het begin van 1918 nog in de minderheid stond, want in januari keurde de Antwerpse federatie een voorstel goed waarin werd opgeroepen voor het houden van een socialistische vredesconferentie. Sympathie voor de persoon van Huysmans, die reeds voor de oorlog heel wat krediet verworven had in de Antwerpse vakbeweging, was daar niet vreemd aan.

II. HET RADICALISME IN DE BWP

Na de wapenstilstand werd het radicalisme, dat tijdens de oorlog in de Antwerpse socialistische arbeidersbeweging op gang was gekomen, niet afgebroken. In december 1918 werd Huysmans, die door de nationale partijleiding naar Antwerpen was gestuurd om de partij nieuw leven in te blazen, er als een koning onthaald. Dat de Brusselse volksvertegenwoordiger erin slaagde de harten te veroveren van zijn Antwerpse partijgenoten was niet alleen een gevolg van zijn jarenlange contacten met de socialisten van de Scheldestad, maar ook van de reputatie die hij als initiatiefnemer van de Stockholmconferentie had opgebouwd.¹¹

---

10. In juli 1917 en in mei 1918 kreeg *De Nieuwe Tijd* telkens 3.000 frank van het Auswärtige Amt. W. DOLDERER, *Die Rezeption der Flamenfrage ...*, p. 200.

11. Over de overstap van Huysmans: J. HUNIN, 'Van Brussel naar Antwerpen. De verhuis van Camille Huysmans (1871-1968) na de Eerste Wereldoorlog', *Bijdragen tot de Geschiedenis*, LXXVII, 1994, pp. 223-237.

Bij de lijstsamenstelling voor de verkiezingen van november 1919 bleek welke verschuivingen zich in de Antwerpse BWP hadden voorgedaan in het voordeel van de secretaris van de Internationale en zijn aanhang. Bovenaan stond natuurlijk Huysmans, die door ruim de helft van de BWP-leden op de eerste plaats werd gezet, vóór Frans de Schutter uit Boom. Daarna kwamen een groot aantal vakbondsmensen die tijdens de oorlog onvoorwaardelijk achter de secretaris van de Internationale hadden gestaan: Willem Eekelers op de derde plaats, Urbain Jamar op de vijfde plaats, Piet Somers op de achtste plaats en Henri Longville op de tiende plaats. De schepen van Antwerpen Alfred Cools, die op het arrondissementscongres van december 1918 duidelijk had gemaakt dat hij zich niet kon verzoenen met de politiek van Huysmans, stond niet op de lijst. Maar de belangrijkste afwezige was wel Modeste Terwagne, die voor de oorlog partijleider was geweest, maar zich tijdens de oorlog onmogelijk had gemaakt in de Antwerpse arbeiderswereld door zijn Belgisch-nationalistische propaganda en zijn aanvallen op de Stockholmconferentie. Terwagne die niet akkoord kon gaan met de gang van zaken, zou aan de verkiezingen deelnemen met een scheurlijst.

Dat in de Antwerpse federatie na de schok van de wapenstilstand het radicalisme van tijdens de oorlog bleef voortleven, bewezen niet alleen de verschuivingen in de partijtop, maar ook de standpunten die vanaf november 1918 ingenomen werden over de internationale en Belgische politiek. Tegen de beslissing van het nationaal Kerstcongres van 1918 in, bleven de Antwerpse socialisten voorstander van het herstel van de Tweede Internationale, mét deelname van de Duitse sociaal-demokraten.¹² Het Antwerpse partijblad *Volksgazet* was het enige socialistische dagblad in België dat met veel enthousiasme de initiatieven van Huysmans steunde om de eenheid in de internationale arbeidersbeweging te herstellen. De Antwerpse vakbonden gaven in augustus 1920 bovendien blijk van een grote internationale strijdbaarheid, toen de havenarbeiders weigerden Franse munitie te vervoeren die bestemd was voor Polen en tegen de Sovjetunie zou gebruikt worden. De sympathie voor de Oktoberrevolutie doofde na de oorlog niet uit, maar bleef doorwerken en werd zelfs versterkt door de sociale onrust in andere landen, om te beginnen in Oost-Europa en Duitsland. Onmiddellijk na de oorlog waren de verwachtingen van de Antwerpse socialisten hoog gespannen, maar ook in de volgende jaren liet de hoop op een sociale revolutie een belangrijk deel van de

---

12. M. CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, 'De Antwerpse socialistische federatie van 1914 tot 1921, ...', pp. 58-72.

socialistische aanhang niet gauw los. Daarvoor was ook *Volksgazet* verantwoordelijk, dat met veel enthousiasme schreef over de gebeurtenissen in het buitenland.

Zoals tijdens de oorlog pacifisme en activisme moeilijk uit elkaar te halen waren, lieten de Antwerpse socialisten zich na de oorlog niet alleen opmerken door hun internationalisme maar ook door hun inzet op Vlaams gebied. Hoewel de inhoud van *De Nieuwe Tijd* uitgewezen had dat in arbeidersmiddens antimilitarisme beter aansloeg dan de strijd tegen wantoestanden op taalgebied, had de vlaamsgezinde propaganda haar werk gedaan. Begin 1919 sprak de Antwerpse BWP zich als eerste socialistische federatie uit voor de vernederlandsing van bestuur, onderwijs, gerecht en leger en sloot zich daarmee aan bij het minimumprogramma van de katholieke leider Frans van Cauwelaert. Zoals het geval was voor andere groepen die zich voor de Eerste Wereldoorlog als vlaamsgezind hadden laten kennen, werd ook de Antwerpse socialistische arbeidersbeweging niet aangetast door een fransgezinde reactie die na de wapenstilstand op vele plaatsen op gang kwam.¹³ Even opvallend was de strijd van *Volksgazet* tegen de anti-vlaamsgezinde vervolgingswaan, zoals Huysmans het op een meeting begin januari 1919 zei.¹⁴ Het Antwerpse partijblad kon niet voldoende benadrukken dat de repressie tegen het activisme uit de hand liep. Naar aanleiding van de aankomende gemeenteraadsverkiezingen kwam het amnestievraagstuk zelfs in een stroomversnelling. In juli 1920 schreef Huysmans aan Eekelers dat de tijd voor amnestie gekomen was en in januari 1921 hield hij met zijn partijgenoot Edmond Doms in de Kamer een opgemerkte rede over het uit de hand lopen van de activistenvervolging.¹⁵

De verstrengeling tussen vlaamsgezindheid en radicalisme in de Antwerpse BWP na de wapenstilstand werkte in het voordeel van een aantal socialistische activisten die zich tijdens de oorlog op Vlaams gebied verder gewaagd hadden dan de meeste socialisten. Op zijn proces kon Van Extergem uitroepen:

---

13. L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging II. Geschiedenis van het Davidsfonds. 1914 tot 1936*, Leuven, 1985, p. 68. Antwerpen was reeds voor de Eerste Wereldoorlog de meest vlaamsgezinde socialistische federatie, (H. VAN VELTHOVEN, 'Onenigheid in de Belgische Werkliedenpartij: de Vlaamse Kwestie wordt een Vrije Kwestie (1894-1914)', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis (BTNG)*, V, 1974, pp. 140-145).

14. *Volksgazet*, 4 januari 1919.

15. Antwerpen, Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven, *Papieren Huysmans*, H 965 B.

“Hoe vreemd het ook moge klinken: zelfs het Openbaar Ministerie moet ik bedanken. Inderdaad, datgene, waarop hij de drierde van zijn requisitoor gebouwd heeft, zal mij door negentiende der Antwerpse socialisten niet als een schande, maar wel als een eer aangerekend worden.”¹⁶

Met zijn woorden zat Van Extergem niet ver naast de waarheid. De taal die *Volksgazet* in de eerste jaren na de oorlog gebruikte, verschilde niet enorm veel van de denkbeelden die de gewezen secretaris van de SJW voorstond. Hoewel het blad van de Antwerpse socialisten de revolutie niet predikte, had het wel sympathie voor de Sovjetunie; het was geen voorstander van Vlaamse zelfstandigheid, maar stelde zich wel zeer vlaamsgezind op.

Het gevolg van het vlaamsgezind radicalisme van de Antwerpse BWP was dat de meeste socialistische partijen die zich tijdens de oorlog aan de rand van de partij hadden bevonden, na de oorlog in de partij bleven. Een uitzondering was Van Extergem, die ook als activist zijn vlaamsgezindheid op zijn socialisme had laten voorgaan. Na zijn voorwaardelijke vrijlating in 1921 begon hij samen met zijn vrouw aan de uitgave van *Het Zelfstandige Vlaanderen*, dat zeer onregelmatig verscheen en in socialistische middelen niet de gewenste steun kreeg.¹⁷ Dat voor de gemiddelde socialist het Vlaams-nationalisme van de Frontpartij duidelijk te ver ging, kon ook Jacob in 1923 vaststellen. Na zijn vrijlating moest hij zijn pogingen staken om een Vlaamse Socialistische Bond op te richten, die tussen Frontpartij en BWP zou hangen.¹⁸

De parlementsverkiezingen van november 1919 hadden uitgewezen dat de BWP van het Vlaams-nationalisme maar weinig te vrezen had. Het resultaat van de Fronters, die in de Scheldestad konden rekenen op de

---

16. ‘Dossier Van Extergem. Een beknopt stenografisch procesverslag’, *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 1976, p. 43.

17. C. DUTOIT, *Jef Van Extergem...*, pp. 53-54.

18. De Grootnederlandse historicus Pieter Geyl schreef op 18 september 1923 aan Jacob: “Ik geloof ook niet, dat je op die wijze Huysmans op zijn eigen terrein zoudt komen bestoken. Zijn terrein is niet zozeer de socialistische ideologie als wel de de socialistische organisatie, vakverenigingen, coöperatie, partij. En daar kom jij niet in. Je zoudt er buiten staan en de massa binnen zou je nauwelijks horen. Ik geloof niet dat je een afzonderlijke organisatie van enige betekenis zoudt kunnen stichten. Je zoudt jezelf reduceren tot een volmaakt geïsoleerde, individuele kracht.” (P. VAN HEES en A. W. WILLEMSSEN (ed.), *Geyl en Vlaanderen. Uit het archief van prof. dr P. Geyl. Brieven en notities*, Antwerpen-Utrecht-Amsterdam, 1973-1975, I, pp. 229-230).

sympathie van een groot aantal vrijzinnigen en zich op sociaal gebied vooruitstrevend opstelden, viel wat tegen – ze stuurden alleen Adiel de Beuckelaere naar de Kamer – en stak maar bleek af tegen de spetterende verkiezingsoverwinning van de socialisten, die vijf zetels in de wacht sleepten, tegenover twee in 1912. Ook bij de volgende verkiezingen slaagde de Frontpartij er niet in een groot deel van het socialistisch kiespubliek in haar voordeel af te romen. Enkel bij de gemeenteraadsverkiezingen van april 1921 was het resultaat van de Fronters in Antwerpen uitstekend te noemen, toen ze drie zetels veroverden. Of de berekeningen van Herman Vos klopten, die beweerde dat minstens duizend kiezers voor de Vlaams-nationalisten hadden gestemd omdat de KP geen eigen lijst had ingediend, is moeilijk vast te stellen, maar het bewees in elk geval dat communisten en fronters in elkaars vaarwater zaten.¹⁹

3. DE COMMUNISTEN VERLAMD

De band tussen Vlaams-nationalisme en radicaal socialisme, die het gevolg was van het activisme, bleef na de oorlog voortleven in de Universele Humanistische Vereniging, die in september 1919 in Antwerpen was opgericht.²⁰ Als vertegenwoordiger in Vlaanderen van de internationale Clarté-beweging had de Universele Humanistische Beweging veel sympathie voor het communisme en verdedigde ze het radenstelsel van de Sovjetunie. Ook zelfbestuur voor Vlaanderen stond in het programma, dat door haar blad *De Nieuwe Wereldorde* werd verdedigd. Bij de initiatiefnemers was de metaalarbeider Leo Frenssen, die tijdens de oorlog in Londen gewerkt had, maar haar aanhang bestond vooral uit intellectuelen, die vaak een activistisch verleden hadden en zich op politiek gebied bewogen tussen socialisme, communisme en Vlaams-nationalisme.

Naast de Universele Humanistische Beweging stond de Kommunistenbond, die een afgescheurde groep van Antwerpse minderheidssocialisten

---

19. Aan Geyl, 12 oktober 1926. P. VAN HEES en A. W. WILLEMSSEN, *Ibidem*, p. 359. Over de banden tussen Frontpartij en communisme: A. W. WILLEMSSEN, *Het Vlaams-nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940*, Utrecht, 1969, pp. 166-167.

20. M. SERTYN, 'Avondlandstemming bij de jonge avant-garde in Vlaanderen na 1918: inspiratiebron voor purito-flaminganten en marginale wereldverbeteraars,' *BTNG*, V, 1974, pp. 568-580.

in zijn rangen telde en dezelfde denkbeelden verdedigde.²¹ Zijn blad *De Internationale*, dat vanaf september 1919 begon te verschijnen maakte propaganda voor een Vlaamse republiek, liet weinig twijfel bestaan over zijn steun voor de Sovjetunie en was op sociaal gebied duidelijk radicaler dan de BWP, die de klassenstrijd had verraden omdat ze meedeed aan het "burgerlijk parlementair geknoei." Door zijn veroordeling van het parlementarisme verschilde de Antwerpse Kommunistenbond, die in oktober 1919 opging in de Vlaamse Federatie van de Kommunistische Partij van War van Overstraeten, duidelijk van de Brusselse groep Les Amis de l'Exploité onder leiding van Joseph Jacquemotte, die voorstander bleven van deelname aan verkiezingen.

Niet alleen het ideeëngoed maar ook de aanhang van de Universele Humanistische Beweging en van de Kommunistenbond overlaptten elkaar. In januari 1920 nam de Antwerpse Clarté-groep deel aan een congres van de Kommunistische Partij van Van Overstraeten. Enkele maanden later was de aansluiting een feit, nadat de Universele Humanistische Beweging beslist had zichzelf op te heffen. Maar de eenheid was van korte duur want op het einde van 1920 scheurde de jonge Antwerpse communistische groep opnieuw uiteen, omdat niet iedereen bereid was Van Overstraeten in zijn anti-parlementarisme te volgen. Een aantal Antwerpse communisten zouden zich enkele maanden later aansluiten bij Les Amis de l'Exploité. Aan de verdeeldheid kwam pas een einde in september 1921, bij de oprichting van de Kommunistische Partij van België, die zowel de aanhangers van Jacquemotte als van Van Overstraeten verenigde en bereid was in de toekomst aan verkiezingen mee te doen.²²

Het valt niet te verbazen dat de ideologische verwarring, die het Antwerps communisme tot 1921 kenmerkte, de partijwerking grondig verlamde. Na het fusiecongres van september 1921 telde de Antwerpse afdeling slechts zestien leden. In de volgende jaren nam haar aanhang niet noemenswaardig toe: in 1922 betaalden 24 communisten hun bijdrage aan de partij, in 1926 40. Hoewel het aantal abonnees op *De Roode Vaan* een

---

21. L. REYNTJENS, *De eerste kommunistische groepen in Vlaanderen en Brussel* ..., pp. 1-12 (hoofdstuk IV).

22. Over het ontstaan van de Kommunistische Partij van België: M. LIEBMAN, 'De stichting', in: *Een geschiedenis van het Belgisch communisme, 1921-1945*, Gent, 1980, pp. 13-22. Ook de bronnenuitgave van C. RENARD (ed.), *La fondation du Parti Communiste Belge*, s.p., 1971, die werd gepubliceerd als een bijzonder nummer van *Cahiers Marxistes*, is van belang.

stuk hoger lag, dreef de partijwerking op een laag pitje.²³ De jaren 1922 en 1923 gingen voorbij zonder dat de KP erin slaagde een meeting te organiseren. Enkel in vakbondskringen wisten de communisten wat steun los te weken. In augustus 1922 kreeg de communist Frenssen als kandidaat-voorzitter van de Provinciale Metaalbewerkersbond ruim een derde van de stemmen achter zich.²⁴ Ook aan de haven en bij de diamantbewerders konden de communisten blijkbaar op enige sympathie rekenen.²⁵ Maar hun pogingen om in de socialistische vakbonden vaste voet aan de grond te krijgen werden in augustus 1924 gedwarsboomd door de motie van Corneel Mertens op het nationaal congres van de Syndicale Commissie, die communisten deed weren uit de besturen van de vakorganisaties. Als gevolg van de beslissing van de Syndicale Commissie werd Frenssen in mei 1926 met zestien anderen uit de Metaalbewerkersbond gezet en werd Frans Morriëns, die in Antwerpen communistisch partijleider was, als kandidaat-voorzitter geweerd. Ook in de Algemene Diamantbewerdersbond werd de werking van de communisten aan banden gelegd. De maatregelen tegen de communistische vakbondsleden vergrootten de malaise in de KP. Een dieptepunt waren de parlementsverkiezingen van mei 1925: in heel het arrondissement Antwerpen haalde de KP minder dan duizend stemmen.

De zware communistische nederlaag was niet alleen het gevolg van de anti-communistische propaganda die in 1924 en 1925 door de BWP gevoerd werd. In het algemeen ontbrak het de KP in de Scheldestad aan *Lebensraum*. Zoals de Antwerpse BWP door haar vlaamsgezinde standpunten kon beletten dat een groot aantal activisten overliepen naar de Frontpartij, hielden haar standpunten op internationaal gebied de vroegere aanhang van de Minderheidsgroep in de partij. De radicale politiek van de Antwerpse BWP sneed de KP af van haar wortels, die in het socialistische activisme lagen, en verkleinde de ruimte voor een partij

---

23. Ledenaantallen en activiteiten van de communistische partij in Antwerpen zijn te vinden bij C. DE SMET, *De Vlaamse afdelingen van de Kommunistische Partij. 1921-1926*.

24. H. FRENSSEN, *Leo Frenssen 1880-1946. Een marginaal politicus tussen de twee wereldoorlogen*, Gent, RUG, OLV, 1975, p. 48 en W. HAAGEN, 'Aspekten van de geschiedenis van de Provinciale Metaalbewerkersbond van Antwerpen (1876-1940)' in: *Roodgloeiend, bijdragen tot de geschiedenis van de Centrale der Metaalbewerders van België*, Gent, 1990, pp. 157-159.

25. F. STAPPAERTS, *De Antwerpse syndicale linkerzijde tijdens het interbellum als oppositie tegen de integratie- en overlegpolitiek van de socialistische vakbond in nationale en internationale kontekst*, Brussel, VUB, OLV, 1981, pp. 65-66.

die links van de BWP stond. Van de communistische kandidaten bij de parlementsverkiezingen van 1925 was er niemand die tijdens de oorlog een rol van betekenis gespeeld had in de Minderheidsgroep.

Dat de Antwerpse socialisten na de wapenstilstand de rangen sloten, kon alleen het radicalisme van de KP versterken en de weg vrij maken voor Vlaams-nationalistische propaganda, zoals Van Extergem die tijdens de oorlog had gevoerd met zijn kleine SJW. Het was maar de vraag of die politiek veel levenskansen had. Niet alleen was de aantrekkingskracht van het Vlaams-nationalisme op de Antwerpse arbeiders beperkt, zoals Jacob in 1923 nog had kunnen vaststellen, maar ook raakte de KP in een stemmenslag gewikkeld met de Frontpartij, die beide partijen kiezers deed verliezen.

4. UIT HET SLOP?

Hoewel ze er niet in slaagde om in het arrondissement Antwerpen een gemeenteraadzetel in de wacht te slepen, deed de KP het in vergelijking met de parlementsverkiezingen van 1925 bij de gemeenteraadverkiezingen van oktober 1926 opvallend goed. In de stad zelf kreeg de communistische lijst met Morriëns op kop meer dan 2.000 stemmen. De KP plukte nu de vruchten van haar strijd voor amnestie, die zij in de maanden voor de verkiezingen gevoerd had. In februari 1926 hadden de Antwerpse communisten meegedaan aan een meeting, waarop ook de vrijgelaten activist Jacob en de Vlaams-nationalistische volksvertegenwoordiger Hendrik Borginon het woord voerden. Van Overstraeten hield toen een warm pleidooi voor de vrijlating van de opnieuw opgesloten Van Extergem, "omdat in die jongen de revolutionaire strijdwil van de Vlaamse onderdrukte massa belichaamd" was.²⁶ De inzet van de KP voor amnestie was niet nieuw – ook in 1924 hadden de Antwerpse communisten al eens een meeting voor amnestie georganiseerd – maar vanaf de zomer van 1925 kwam de propaganda duidelijk in een stroomversnelling, omdat na de vorming van de regering Poulet-Vandervelde de verwachtingen hoog gespannen waren.

---

26. C. DE SMET, *De Vlaamse afdelingen van de Kommunistische Partij...* Van Extergem was in 1920 in voorlopige vrijheid gesteld op voorwaarde niet meer aan politiek te doen, maar vanaf 1924 vloog hij opnieuw de gevangenis in, na in een open brief aan de Minister van Justitie zijn belofte herroepen te hebben. C. DUTOIT, *Jef van Extergem...*, pp. 51-58.

Door haar deelname aan de amnestie-campagne had de Antwerpse KP in Vlaams-nationalistische kringen aan sympathie gewonnen, maar door het bestaan van de Frontpartij vielen er op dat gebied weinig stemmen te rapen. Er was duidelijk meer aan de hand. In de loop van 1926 was in de BWP de ontevredenheid toegenomen over de regeringsdeelname. Na de mislukking van de coalitie tussen christen-democraten en socialisten, die in mei gevallen was na het dramatische waardeverlies van de Belgische frank, was de BWP toegetreden tot een driepartijen-regering onder leiding van de conservatieve katholiek Henri Jaspar. Omdat de nieuwe regering de gezondmaking van de Belgische overheidsfinanciën tot doel had gesteld, konden er maar weinig middelen vrijgemaakt worden voor het voeren van een sociale politiek, zoals door de socialistische kiezers werd gewenst. Na de opvallende nederlaag van de BWP bij de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1926 verstomde de kritiek in de eigen rangen niet, omdat de socialistische ministers in de regering bleven en nog geen aanstalten maakten om op te stappen.

In Brussel verscheen vanaf begin 1927 *La Bataille Socialiste*, waarin de regeringsdeelname van de BWP op de korrel werd genomen. Bij de initiatiefnemers van het blad behoorde Paul-Henri Spaak, die na de val van de regering Pouillet-Vandervelde ontslag had genomen als kabinetschef van de socialistische Minister van Arbeid Joseph Wauters.²⁷ In Antwerpen werd het voorbeeld van *La Bataille Socialiste* snel gevolgd, maar anders dan in Brussel kwam het initiatief in de Scheldestad uit vakbondskringen. Vooral in de metaalarbeidersbond was de ontevredenheid over de berichtgeving van *Volksgazet* bijzonder groot, omdat de krant de coalitie van katholieken, liberalen en socialisten bleef verdedigen, terwijl een meerderheid van de Antwerpse federatie zich tegen regeringsdeelname had uitgesproken.

In maart 1927 werd begonnen met het uitgeven van het weekblad *De Socialistische Strijd* zonder dat daarover overleg gepleegd was met het partijbestuur.²⁸ Het eerste nummer opende met een aanval op de regeringsdeelname van de BWP, die daarmee afbreuk deed aan de klassenstrijd. Het blad schuwde het gebruik van scherpe woorden niet en

---

27. M. CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *25 jaar Belgisch socialisme. Evolutie van de verhouding van de Belgische Werkliedenpartij tot de parlementaire democratie in België van 1914 tot 1940*, pp. 253-258.

28. Verslag Uitvoerend Bestuur van de arrondissementfederatie, 11 maart 1927 en *Conflict tussen het Uitvoerend Bestuur van de arrondissementfederatie en partijgangsters, uitgevers en steunende leden van het blad De Socialistische Strijd genaamd*. Antwerpen, Louis-Majorcentrum, fonds CESCO, 2.5.

vooral Huysmans was daar het slachtoffer van. Volgens *De Socialistische Strijd*, waarvan Lambert Stevens hoofdredacteur was, was de Minister van Kunsten en Wetenschappen

“een blindeman, die het socialisme verlaagt tot een soort christendemocratie met vrijheid van godsdienstige belijdenis, die een scherpe theoretische lijn wil trekken tussen ons en de communisten, terwijl hij ons door een warklomp van vettige praktische kronkellijnen in het vaarwater voert van burgerpolitiek en reactie.”²⁹

Hoe werd door de partijleiding gereageerd op de taal van *De Socialistische Strijd*? In *Volksgazet* stond te lezen dat de initiatiefnemers van de drukkingsgroep, waarbij vier bestuursleden van de Antwerpse Werkersbond zaten, communisten waren en volgens Huysmans waren het “extremisten die coquetteren met Moskou.”³⁰ Van twee leden van *De Socialistische Strijd* werd gezegd dat zij de partijeenheid wilden breken.³¹ In hun blad werd inderdaad met veel sympathie over de Sovjetunie geschreven: de Oktoberrevolutie werd de grootste gebeurtenis uit de geschiedenis der mensheid genoemd. Maar op 11 maart 1927 legde Stevens, die voor de coöperatie werkte en al 25 jaar lid van de partij was, tegenover het Uitvoerend Bestuur van de Antwerpse federatie uit dat het niet de bedoeling van de redactie was om de BWP te verdelen en aan te sluiten bij de KP. Integendeel zou het radicalisme van hun blad de BWP versterken door te beletten dat een aantal ontevredenen de partij zouden verlaten. Voor wie niet overtuigd was van de goede wil van *De Socialistische Strijd*, gaf Stevens in november 1926 een bewijs a contrario. Op het congres van de Eenheidsbeweging, die in 1925 was ontstaan uit het verzet tegen de Mertens-motie en die streefde naar samenwerking tussen socialist en communisten in de vakbonden, liet hij samen met Frans Liebaers van de Brusselse kledingbond de vereniging

---

29. Op 25 december 1927. Verder stond er nog te lezen: “Van de grootste gebeurtenis uit de geschiedenis der mensheid - de vestiging van de eerste socialistische republiek - heeft hij alleen ‘de moordenaars van Geörgië’ onthouden en de hardhandigheden tegenover zijn vrienden de mensjevieken. Hij wil het kind zonder de barenswieën. Dat komt ervan als men zoveel in - voor socialisten - verdacht gezelschap verkeert.”

30. *De Socialistische Strijd*, 23 oktober 1927.

31. Uitvoerend Bestuur van de Arrondissementsfederatie, 14 oktober 1927. Antwerpen, Louis-Majorcentrum, fonds CESCO, 2.5.

uiteenscheuren om te beletten dat de zij zich zou omvormen tot een communistische mantelorganisatie.³²

Hoewel door *De Socialistische Strijd* steeds met klem ontkend werd dat er plannen gesmeed werden voor een samengaan met de KP, was het bekend dat door de communisten gehengeld werd naar de steun van de opposanten. In *De Roode Vaan* van maart 1927 stond geschreven dat het verschijnen van *De Socialistische Strijd* een hoopgevend teken was en dat snel duidelijk zou worden dat haar aanhang in de BWP niet thuishoorde. De KP slaagde niet in haar opzet, maar ze kon wel met voldoening vaststellen dat in de loop van 1927 de spanningen tussen *De Socialistische Strijd* en het partijbestuur hoog opliepen. Na het vertrek van de socialisten uit de regering in november, werd het verschijnen van het blad niet gestaakt, zoals in Brussel gebeurde met het franstalige zusterblad *La Bataille Socialiste*. Integendeel liet het Antwerpse weekblad niet af de partijleiding te bestoken, maar de kritiek beperkte zich nu vooral tot de schoolpolitiek van de Antwerpse partijleiding.

Vanaf zijn verschijnen had *De Socialistische Strijd* antiklerikale taal gesproken. Dat had veel te maken met Antwerpse toestanden, waar in 1921 een historisch schoolakkoord was gesloten tussen Van Cauwelaert en Huysmans, die door de redacteurs respectievelijk genoemd werden "de man met de gevulde zakken en de man met de ledige handen."³³ Het *mystieke huwelijk* tussen de twee vooraanstaande politieke leiders maakte indruk in het hele land, niet alleen omdat er gebroken werd met de antiklerikale politiek van het verleden en de jarenlange socialistische samenwerking met de liberalen in het schepencollege, maar ook omdat het Antwerpse voorbeeld ook in andere steden en gemeenten de poort opengooide voor subsidies aan de vrije scholen. Na de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1926 werd in de Scheldestad het bestuursakkoord tussen socialisten en christen-democraten verlengd, maar over de verlenging van het schoolcontract moest pas gestemd worden op het einde van 1927. In afwachting werd door *De Socialistische Strijd* gemobiliseerd tegen de financiële gelijkstelling tussen het vrij en het gemeentelijk onderwijs. Dat ook in de andere socialistische federaties vanaf 1926 de

---

32. N. DE BEULE, *Het Belgisch trotskisme. De geschiedenis van een groep oppositionele communisten 1925-1940*, Gent, 1980, pp. 52-59.

33. Op 22 mei 1927. Enkele weken vroeger had *De Socialistische Strijd* een verklaring van Huysmans uit 1911 aangehaald tegen het vrij onderwijs, dat volgens hem toen diende "om geslachten van gelatenen en onderworpenen voor te bereiden, waarmede de vrijmaking der arbeiders zal tegengewerkt worden."

onvrede toenam over de onderwijspolitiek van de BWP, kon alleen maar koren op de molen zijn van de Antwerpse radicalen.³⁴

Bij de poll voor de verkiezing van een nieuwe socialistische schepen in opvolging van de overleden Jef Verlinden, koos *De Socialistische Strijd* partij voor Alfons Engels, omdat hij beloofd had in elk geval tegen het contract te zullen stemmen.³⁵ Engels, die voorzitter was van de vrijdenkersvereniging De Solidaire, werd niet verkozen, maar de kritiek op de subsidiepolitiek viel niet in onvruchtbare aarde. Enkele dagen voor het belangrijke schoolcongres van de BWP in juni 1927 steunde bijna de helft van de leden van de Antwerpse Werkersbond een motie van *De Socialistische Strijd* tegen het schoolcontract. Het blad merkte fier op dat in de randgemeenten de subsidiepolitiek bakzeil haalde. Dat was onder meer het geval in Deurne, Borgerhout, Hoboken, Merksem en Wijnegem. Ook in Boom haalden de tegenstanders van subsidies de bovenhand.

In de volgende maanden steeg de spanning, omdat in juni 1927 op het nationaal partijcongres van de BWP beslist was een referendum te organiseren over het schoolvraagstuk. In *Volksgazet* voerde Eekelers wekenlang propaganda voor het verzoeningsvoorstel van het partijbestuur, dat niet a priori gekant was tegen financiële steun aan het vrij onderwijs, maar daar strikte voorwaarden aan wilde verbinden, zoals sluitende rekeningen en strenge controle. Maar hoewel de oproepingsbrief voor het referendum zo was opgesteld dat de motie van *De Socialistische Strijd* benadeeld was, haalde het voorstel van de Antwerpse BWP-leiding maar een schamele meerderheid. De uitslag was een blamage voor Eekelers, die in Antwerpen het schoolcontract verdedigde, én voor Huysmans, die in de partij naam verworven had door zijn verzoenende houding tegenover het vrij onderwijs.

Het is niet moeilijk een verband te leggen tussen het antiklerikalisme van *De Socialistische Strijd* en zijn verzet tegen de regeringsdeelname. De agressieve campagne tegen de subsidiepolitiek van het stadsbestuur trof vooral Huysmans, die al het mikpunt was van de campagne van het blad tegen de regering Jaspas. Dat ook na het vertrek van de socialisten uit de regering *De Socialistische Strijd* niet ophield antiklerikale en zelfs antigodsdienstige artikels te publiceren, was veelbetekenend voor de

---

34. J. TYSENS, *Strijdpunt of pasmunt? Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie, 1918-1940*, Brussel, 1993, pp. 100-103 en 127-130.

35. In *De Socialistische Strijd* werd op 8 mei 1927 een brief van Engels afgedrukt, waarin stond dat hij kandidaat-schepen was uit "afkeuring tegenover de manier om overeenkomsten af te sluiten met onze vijanden."

invloed van vrijzinnige elementen in de socialistische tendensgroep. Om te beginnen stond de vriendenkersgroep De Solidairen achter *De Socialistische Strijd*. Maar veel groter was de steun die kwam van het Syndikaat van het Antwerps Onderwijzend Personeel (SAOP).

In het blad van het SAOP verschenen lovende artikels over de standpunten die *De Socialistische Strijd* innam in schoolzaken, maar opvallend was vooral de aanwezigheid van bestuursleden van de onderwijzersvakbond in de socialistische oppositiegroep, zoals Flup Lamot, de secretaris van het SAOP, en zijn voorganger Rist Wouters, die in de socialistischgezinde onderwijzersvakbond van bij zijn ontstaan een sleutelrol gespeeld had. De sympathie die bij het SAOP bestond voor *De Socialistische Strijd*, is weinig verbazend, als we weten dat de geschiedenis van de onderwijzersvakbond gekenmerkt werd door radicalisme en antiklerikalisme.³⁶

5. HET SYNDIKAAT VAN HET ANTWERPS ONDERWIJZEND PERSONEEL

Bijzonder aan de Antwerpse socialistische onderwijzersbond was dat hij tijdens de oorlog geboren was en na de wapenstilstand zijn activiteit gewoon verderzette. Vóór de oorlog had de uitbouw van een indrukwekkend stedelijk scholennet door het door de liberalen gedomineerde schepencollege de voorstanders van een eigen socialistische bond nog de pas afgesneden. Maar de oorlog opende deuren die in vreedstijd gesloten bleven. In de zomer van 1918 werd door vooral jonge onderwijzers het initiatief genomen tot de oprichting van het SAOP, omdat zij niet te spreken waren over een aangekondigde loonsvermindering en over de tamme houding van de liberaalgezinde onderwijzersvereniging Diesterweg tegenover het linkse gemeentebestuur. Maar de nieuwe bond deed niet alleen aan ledenwerving bij Diesterweg. Eén van de stichters van het SAOP was Flup Lamot, die in activistisch vaarwater terechtgekomen was.³⁷ Als één van de initiatiefnemers van de Vlaams-nationalistische

---

36. Voor de geschiedenis van het SAOP: M. DE VROEDE, *Bijdragen tot de geschiedenis van het pedagogisch leven in België in de 19de en 20ste eeuw, IV. De periodieken 1914-1940*, Leuven, 1987, pp. 213-233; Ger SCHMOOK, *Stap voor stap langs kronkelwegen*, pp. 159-160 en vooral het blad: *S.A.O.P. Orgaan van het Syndikaat van het Antwerps Onderwijzend Personeel*, dat voor het begin van de jaren twintig rijker aan informatie is dan de papieren van het SAOP die zich in het Louis-Majorcentrum (fonds CESCO, 1.1) bevinden.

37. M. SERTYN, *Het socialistisch activisme ...*, pp. 187.

Onderwijzersvereniging had hij mee het "Manifest aan het Vlaamse Volk" ondertekend, waarin werd opgeroepen voor "de volledige vervlaamsing van alle onderwijs in Vlaanderen door de invoering van het Nederlands als enige onderwijstaal." Bovendien had hij aan de wieg gestaan van de Minderheidsgroep. Dat na oorlog Lamot gewoon lid kon blijven van de Algemene Raad van het SAOP en later zelfs secretaris van de vereniging kon worden, bewees dat in Antwerpen de banden tussen socialisme en activisme nooit helemaal waren doorgesneden. Ook de gewezen hoofdredacteur van *De Nieuwe Tijd*, Walter Schevenels, werd na de wapenstilstand tot bestuurslid van de onderwijzersbond gekozen. Volgens John Breugelmans, die na de oorlog enkele jaren voorzitter was, liet de aanwezigheid van een aantal oud-activisten aan de andere onderwijsvakbonden toe het SAOP te brandmerken als Socialistisch Activistisch Onderwijzend Personeel.³⁸

Als vlaamsgezinde vereniging liet het bestuur van het SAOP op 28 juni 1920 een motie goedkeuren die de volledige vernederlandsing "van hoog tot laag" voorstond, maar in het algemeen besteedde de socialistischgezinde onderwijsvereniging meer aandacht aan het amnestievraagstuk. Het is overdreven te stellen dat het in het blad van het SAOP artikels ten voordele van amnestie regende, maar de bestraffing van onderwijzers uit de Antwerpse scholen kwam wel met de regelmaat van de klok aan de orde. In 1919 liet het SAOP door een eigen onderzoekscommissie vaststellen dat de procedure die door het gemeentebestuur gevolgd was, verkeerd was.³⁹ Bedoeld werd dat de straffen te streng waren en dat de ontslagen onderwijzers opnieuw in dienst moesten genomen worden. De kritiek kwam niet alleen terecht op de rug van de liberale schepen van onderwijs Baelde, maar ook van de socialist Goetschalck, die na de oorlog mee in de adviesraad had gezeteld. Ook in de volgende jaren bleef het SAOP het amnestievraagstuk met veel aandacht volgen. In februari 1921, enkele weken na de interpellatie van Huysmans en Doms in de Kamer, werd aan minister Destrée amnestie gevraagd voor gestrafte onderwijzers. En een jaar later werd bij de pas verkozen Antwerpse schepen van Onderwijs Huysmans aangedrongen om de afgestelde onderwijzers opnieuw in dienst te nemen.

Hoewel het SAOP vanaf 1919 aangesloten was bij de Antwerpse Federatie van Vakbonden, telde het ook niet-socialisten onder zijn leden. Daarom kon het geen lid worden van de nationaal georganiseerde Centrale

---

38. *S.A.O.P.*, oktober 1923.

39. *Ibidem*, januari-februari 1920.

van het Socialistisch Onderwijzend Personeel.⁴⁰ Op het congres van de Centrale in oktober 1920 kreeg de Antwerpse vakbond een meerderheid tegen zich, hoewel de afdelingen van Brussel en Charleroi haar goedgezind waren.⁴¹ Vooral de Leuvense volksvertegenwoordiger Doms had zich fel verzet tegen een mogelijke aansluiting van het SAOP, omdat hij vreesde dat op die manier Vlaams-nationalisten in een socialistische vakbond zouden worden binnengehaald. Nieuwe onderhandelingen met de Centrale in juli 1921 liepen even ongelukkig af voor het SAOP, ondanks de steun van een aantal zwaargewichten uit de Antwerpse vakbeweging, die zelf op het gebied van de onafhankelijke vakorganisatie een lange traditie had. Het was vooral omwille van de goedkeuring van het door Huysmans en Van Cauwelaert gesloten Antwerps schoolakkoord dat de deur van de strijdend antiklerikale Centrale gesloten bleef.⁴²

Omdat het SAOP en Huysmans op Vlaams gebied en in onderwijszaken op dezelfde golflengte leken te zitten, liet de samenwerking met de nieuwe schepen van Onderwijs het beste vermoeden. Bij de ambtsaanvaarding van Huysmans in juli 1921 liet het ledenblad van het SAOP hoopgevende geluiden horen:

“We hebben ditmaal een schepen die ons wil vertrouwen en onze hulp niet afwijst. [...] Wij begroeten in hem de hervormer van het verouderd onderwijsregime ter stede en verwachten van hem veel.”

Maar vier jaar later, toen Huysmans ontslag nam als Schepen van Onderwijs om Minister van Kunsten en Wetenschappen te worden in de regering Pouillet-Vandervelde, kon het SAOP niet anders dan pijnlijk vaststellen dat zijn ambtstermijn “voor onze jonge en enthousiaste vakbond de grootste desillusie” uit haar bestaan was geweest.

Waarom werden de hoge verwachtingen die het SAOP in Huysmans gesteld had, al na enkele maanden bedrogen? Hoewel de strijd voor amnestie en Vlaamse taalrechten niet weg te denken viel uit de werking

---

40. In september 1919 was de algemene vergadering zelfs bereid om een samenwerkingsakkoord af te sluiten met het Nationaal Onderwijzerssyndicaat, waarvan Staf de Clercq secretaris was. Maar de onderhandelingen sprongen af, omdat de onafhankelijke vakbond de klassenstrijd niet in haar programma wilde opnemen, zoals het SAOP gevraagd had. Over de geschiedenis van de Centrale van het Socialistische Onderwijzend Personeel: J. TYSENS, *Strijdpunt of pasmunt?* ..., pp. 120-124.

41. *S.A.O.P.*, oktober 1920.

42. *Ibidem*, juli 1921. Vanaf 1923 werd het SAOP wel voor vijf jaar op proef lid van de nationale Centrale, maar haar aansluiting werd in 1928 niet verlengd omdat de Antwerpse onderwijzersbond niet bereid was alleen socialisten te organiseren.

van de onderwijsvakbond, lag zijn actieterrein vooral op het gebied van looneisen en medezeggenschap. Op dat gebied zouden in de loop van de ambtstermijn van Huysmans de ontgoochelingen zich opstapelen. Het blad van het SAOP voerde een intensieve campagne voor loonsverhoging, maar het schepencollege was met handen en voeten gebonden, omdat de financiële toestand van de stadskas niet rooskleurig was en omdat het door de regering verboden werd om hogere vergoedingen toe te staan. In januari 1922 liet Huysmans aan het SAOP weten dat hij het gezeur over de barema's beu was. Was het resultaat van de onderwijsvakbond op het gebied van de materiële belangenbehartiging al niet bijzonder hoopvol, ook inzake medezeggenschap viel er bij de schepen niet veel te rapen. Ondanks de belofte van Huysmans tot samenwerking met de vakbonden, kwam daar weinig van in huis, omdat de schepen niet graag aan zijn gezag liet knagen.⁴³

De onvrede over het beleid van Huysmans liet sporen na. Op het gebied van de schoolvrede maakte het SAOP na 1921 een bocht van 180 graden. De onderwijzersvakbond stelde namelijk vast dat het college miljoenen veil had voor de katholieke scholen, terwijl het haar eigen leerkrachten in de kou liet staan. Omdat bovendien de controle op het vrij onderwijs niet sluitend was, veroordeelde het SOAP op een algemene vergadering in maart 1922 het Antwerpse schoolakkoord. In de volgende maanden en jaren zou de vakbond bijzonder streng toezien op de belangen van het openbaar onderwijs. Zo werd Huysmans in februari 1924 op de vingers getikt omdat hij in het stadsonderwijs een leraar benoemd had die niet in de stedelijke Antwerpse normaalschool school had gelopen. De relatie met Huysmans verzuurde verder onder invloed van een aantal relatief onbelangrijke incidenten, die wel veelbetekenend waren voor de radicale socialisme van het SAOP: het verbod van Huysmans om in de scholen de Internationale aan te leren, zijn weigering een petitielijst te laten rondgaan voor het hongerende Rusland en de verplichting om op 21 juli aan de feestelijkheden deel te nemen.⁴⁴

Omdat na 1921 in het SAOP radicalisme en antiklerikalisme hand in hand gingen, kwam de sympathie vanuit socialistische onderwijzerskrin-

---

43. In 1924 kwam er beweging inzake medezeggenschap met de oprichting bij wijze van proef van schoolraden en middenbesturen, die het Administratief Bureau voorstellen konden doen. Maar het nieuwe overlegmodel was niet meer dan een doekje voor het bloeden: het werd nooit door het schepencollege goedgekeurd en de opvolger van Huysmans schafte het af. *Ibidem*, 18 maart 1926.

44. *Ibidem*, maart 1922 en juli 1923.

gen voor *De Socialistische Strijd* niet als een verrassing. Omgekeerd stond de oppositiegroep volledig achter de betoging die in december 1927 tegen de verlenging van het schoolakkoord georganiseerd werd. Het verzet tegen de subsidiepolitiek van het schepencollege aan het vrij onderwijs was zo groot geworden dat de drie vrijzinnige onderwijzersvakbonden – naast het SAOP waren dat Diesterweg en de Algemene Belgische Onderwijzersbond – de handen in elkaar geslagen hadden. Volgens *De Socialistische Strijd* waren er wel 1.500 deelnemers, hoewel *Volksgazet* en de liberale pers aan de onderwijzers het ordewoord gegeven hadden om thuis te blijven.

De onderwijsbetoging bewees dat het verzet tegen de schoolpolitiek van de Antwerpse partijleiding niet te onderschatten was. Hoewel de antiklerikale oppositie in de BWP niet samenviel met de aanhang van *De Socialistische Strijd*, werd duidelijk dat de linkse drukkingsgroep op brede sympathie kon rekenen. Het aantal aandeelhouders bedroeg in Antwerpen meer dan honderd, maar de oplage van het weekblad was ongetwijfeld veel hoger.⁴⁵ Omdat het blad na het vertrek van de socialisten uit de regering niets van zijn strijdbaarheid had verloren, werd een confrontatie met de partijleiding overmijdelijk.

VI. DE SCHEURING

Volgens de linkervleugel van de Antwerpse BWP was de partijleiding in minder dan tien jaar tijd radicaal van koers veranderd en had ze haar revolutionair gedachtengoed overboord gegooid; maar in werkelijkheid was de reusachtige groei van de partij een tweesnijdend zwaard. De grote bestuursverantwoordelijkheid die de Antwerpse socialisten na de oorlog in de schoot geworpen kregen, dwong de partijtop tot een politiek spel van geven en nemen, dat nog weinig ruimte liet voor extremisme. Voor de leiders van partij en vakbeweging stond er in het midden van de jaren twintig immers veel op het spel. In de stad Antwerpen dreigde de goede verstandhouding verbroken te worden met de christen-democraten in het schepencollege, waarin voor de BWP enkele zwaargewichten zaten, die zich door de aanhoudende persoonlijke aanvallen in *De Socialistische Strijd* in hun machtspositie bedreigd voelden: Eekelers, de hoofdredacteur van *Volksgazet*, August de Bruyne, de sterke man van de coöperatie, Piet Somers, een topfiguur in de Antwerpse vakbeweging, en Alfred Cools, die al bijna twintig jaar schepen was. Bovendien groeide de invloed van

---

45. *De Socialistische Strijd*, 21 oktober 1928.

communisten en radicale socialisten in de vakbeweging. In de Algemene Diamantbewerkerbond waren bij de bestuursverkiezingen van 1927 negen communisten verkozen en aan de haven dreigde een onschuldige conflict van de scheepsherstellende, dat begin maart 1928 begonnen was, uit de hand te lopen.⁴⁶ Voor de partijtop was ingrijpen absoluut noodzakelijk geworden, wilde men de zaak niet verder laten ontsporen.

Op 17 maart 1928 stuurde het Uitvoerend Bestuur van de arrondissementsfederatie een oorlogsverklaring aan de redactie van *De Socialistische Strijd*. Met de publicatie moest worden gestopt vóór 26 maart, anders zouden maatregelen volgen. Maar nog voor het ultimatum verstreken was, werd *De Socialistische Strijd* in de Antwerpse Werkerbond schaakmat gezet. Eerst werd in het plaatselijk partijbestuur beslist om collectief ontslag te nemen, zodat ook de vier leden van *De Socialistische Strijd* gedwongen werden om af te treden; daarna werden op de stembrieven de kandidaten van de oppositiegroep gescheiden van de rest. De algemene ledenvergadering keurde met 484 stemmen tegen 144 de stemprocedure goed, nadat in *Volksgazet* de partijleden goed ingelicht waren over het "mollenwerk" van *De Socialistische Strijd*. Uit protest tegen de gang van zaken trokken de kandidaten van de oppositiegroep zich terug, samen met enkele anderen die zich niet konden verzoenen met de gevolgde procedure, zoals Engels en Achille Reintjens, die secretaris was van het SAOP.⁴⁷

In de volgende weken werd verder schoon schip gemaakt met *De Socialistische Strijd*. Hoewel haar leiders bereid waren onder bepaalde voorwaarden de publicatie van hun blad stop te zetten, was het Uitvoerend Bestuur van de Antwerpse federatie niet van plan om nog water bij de wijn te doen. Vijf leiders van *De Socialistische Strijd* werden begin april 1928 voor een speciaal daarvoor bijeengeroepen arrondissementscongres gedaagd en ervan beschuldigd door hun verdelerswerk in de kaart te spelen van de KP. Coenen, Stevens, Lamot, De Ruyscher en Bossart werden zonder pardon uit de partij gezet, met 50 stemmen tegen vier bij negen onthoudingen.⁴⁸ Volgens *De Socialistische Strijd* waren de rechten

---

46. G. VAN GOETHEM, *Wording en strijd van het socialistische vakverbond van Antwerpen*, Antwerpen, 1994, pp. 61-65. Over de havenstaking: K. VAN ISACKER, *De Antwerpse dokwerker (1830-1940)*, Antwerpen, 1966, pp. 191-198.

47. Uitvoerend Bestuur van de arrondissementsfederatie, 15 maart 1928. Antwerpen, Louis-Majorcentrum, fonds CESCO, 2.5; en *De Socialistische Strijd*, 25 maart en 1 april 1928.

48. Verslag van het arrondissementscongres van 7 april 1928. Antwerpen, Louis-Majorcentrum, fonds CESCO, 2.5.

van de verdediging met voeten getreden, omdat een aantal vakbondsleiders in naam van hun leden gestemd hadden, hoewel die niet geraadpleegd waren, en bovendien werd aan de arrondissementsfederatie de bevoegdheid ontkend om over uitsluitingen te beslissen. De betrokkenen gingen daarom in beroep bij de Algemene Raad van de BWP, maar door het scheidsgerecht werd de beslissing van het arrondissementscongres bevestigd.⁴⁹

Wat gebeurde er verder met *De Socialistische Strijd*, die als reactie op de uitsluitingen schreef dat het letterwoord BWP stond voor Buiten-Wippers-Partij? Het blad bleef verschijnen, maar ging nu dubbel zo hard inhakken op zijn tegenstanders. Om te suggereren dat de socialistische vakbondsleiders onder één hoedje speelden met de industriebazen, werd geschreven dat Henri Longville van de Provinciale Metaalbewerkersbond na een bezoek aan een van de grote Antwerpse bedrijven "het vlees van het banket nog tussen zijn tanden had zitten."⁵⁰ De persoonlijke aanvallen op Huysmans, die na zijn ontslag als Minister van Kunsten en Wetenschappen niet veel meer in Antwerpen te zien was en die bij de uitsluitingen niet rechtstreeks betrokken was, namen in aantal af, maar niet in scherpte. Dat Huysmans de klassenstrijd verraden had, bleek al uit zijn voorkomen:

"Kamiel is het nec plus ultra van de superverfijning, zijden zakdoekjes voor zijn proleten-neus en dito onderbroek, ongetwijfeld, odeurs etc., alles klassebewust."⁵¹

Maar vooral Eekelers als hoofdredacteur van *Volksgazet*, Van Eyndonck als secretaris van de arrondissementsfederatie en Laroche als secretaris van de Algemene Federatie van Vakbonden deelden in de klappen. Het werd Eekelers bijzonder kwalijk genomen dat hij in 1926 afgetreden was als voorzitter van de Metaalbewerkersbond, waarvoor hij niet vergoed werd, om enkele maanden later in Antwerpen het goed betaalde mandaat van schepen van Onderwijs op te nemen.⁵²

De Socialistische Strijd voerde niet alleen een polemiek met de partijtop en vakbondsleiding, maar bleef ook de onderwijspolitiek van de Antwerpse BWP-leiding op de korrel nemen. In het najaar van 1928 kon

---

49. Verslag scheidsgerecht. Antwerpen, Louis-Majorcentrum, fonds CESCO, 5.2.

50. *De Socialistische Strijd*, 28 oktober 1928. Vooral Lode Bossart ontbrak het niet aan een scherpe pen.

51. *Ibidem*, 27 januari 1929.

52. *Ibidem*, 25 november 1928.

het blad tevreden opmerken dat in de Antwerpse Werkersbond het verzet tegen het schoolcontract nog altijd zeer groot was: de partijleiding durfde de compromistekst van het nationaal partijbestuur over de schoolkwestie niet aan de leden voor te leggen uit vrees dat die zou worden weggestemd.⁵³ Op dezelfde vergadering werd een motie van Wouters tegen de subsidiepolitiek slechts bij staking van stemmen verworpen. Maar hoewel *De Socialistische Strijd* na het ontslag van haar vijf medewerkers uit de BWP haar strijdend antiklerikalisme niet had afgelegd, was de aandacht in de volgende maanden naar andere thema's verschoven. Naar aanleiding van de nakende vrijlating van Jef Van Extergem had *De Socialistische Strijd* op 24 juni 1928 samen met communisten en fronters meegedaan aan een huldemeeting voor de gewezen activist. Twee weken later was Van Extergem met algemene stemmen verkozen tot beheerder én hoofdredacteur van de linkse drukingsgroep.

Het aantrekken van Van Extergem viel samen met het begin van een grote havenstaking, waartoe door de KP op 17 juni 1928 was opgeroepen. In *De Socialistische Strijd* werden nu alle bruggen met de BWP opgeblazen. Als hoofdredacteur had Van Extergem immers niet alleen oog voor de Vlaamse zaak, waarvoor *De Socialistische Strijd* tevoren geen belangstelling had, maar nam hij ook afstand van het sociaal-democratische maatschappijmodel van de BWP. Dat aan de haven de socialistische Belgische Transportarbeidersbond haar leden niet meer in de hand had, was koren op de molen van het blad. In september riep hij op om een revolutionair-socialistische propagandaclub op te richten, die tegen het reformisme van de BWP moest strijden en samenwerken met de communisten. Enkele weken later opende *De Socialistische Strijd*, die in financiële ademnood zat, een vrije tribune, waarin vragen werden gesteld over de toekomst van de groep. Vastgesteld werd dat het weinig zinvol was om te starten met een nieuwe partij, die geen levenskansen had en de politieke verwarring alleen maar zou vergroten. Vanaf dat ogenblik zou *De Socialistische Strijd* langzaam in communistisch vaarwater terecht komen.

Hoewel bij de Bormsverkiezing in december Van Extergem kandidaat was voor de KP en het voor velen duidelijk was dat hij een dubbelrol speelde die de belangen van de stalinisten diende, was het niet zeker of hij op dat ogenblik reeds als lid was aangesloten.⁵⁴ In elk geval werd in februari 1929 nog eens bevestigd dat in *De Socialistische Strijd* alleen

---

53. *Ibidem*, 21 oktober 1928.

54. C. DUTOIT, *Jef van Extergem ...*, p. 76.

BWP-leden en partijlozen actief waren, maar niettemin werd de roep om met de communisten een eenheidsfront te vormen steeds luider. Wat de samenwerking deed uitstellen, was de verdeeldheid in de communistische familie tussen stalinisten en trotskisten. De knoop werd doorgehakt toen op 4 mei 1929 in *De Roode Vaan* het verkiezingskartel tussen de KP en *De Socialistische Strijd* werd aangekondigd. Op de eerste plaatsen stonden Van Extergem voor de Kamer en de havenarbeider Louis Raus, die socialistisch gemeenteraadslid was, voor de Senaat. In het gemeenschappelijk kiesprogramma werd Vlaamse zelfstandigheid gevraagd en werd financiering van het vrij onderwijs onvoorwaardelijk veroordeeld.

De verkiezingen van juni 1929 werden een pijnlijke nederlaag voor de kartellijst, omdat de antiklerikalen uit de BWP Van Extergem en de KP niet wilden volgen in hun vlaamsgezind radicalisme. Bovendien was de sociale onrust die in 1928 de vakbeweging in vuur en vlam zette, al maanden uitgedoofd. Met amper 1% van de stemmen in het arrondissement bleef de uitslag ver beneden de verwachtingen. *De Socialistische Strijd* trok uit de nederlaag de passende conclusies. Op 16 juni hield het blad op te verschijnen. Het was een magere troost dat ook de BWP een zware nederlaag leed en dat als reactie op de verkiezingsuitslag partijleider Vandervelede en Huysmans verklaarden dat de socialistische partij zich radicaler moest opstellen.⁵⁵

VII. DE COMMUNISTEN VERDEELD

De uitslag van de parlementsverkiezingen van 1929 bewees dat voor een groot aantal lezers van *De Socialistische Strijd* de drempel duidelijk te hoog lag voor een overstap naar de communisten. Maar eigenlijk was de leegloop rond het blad al in 1928 begonnen, toen de belangstelling voor het schoolvraagstuk aan het wegebben was en de strijdgroep nieuwe wegen ging bewandelen. Maar het zwakke resultaat van de Antwerpse KP bij de verkiezingen was vooral een gevolg van de scheuring in de communistische rangen in 1928 en de nasleep ervan in de volgende jaren.

Vanaf 1925 begonnen de spanningen tussen trotskisten en stalinisten, die het gevolg waren van de politieke toestand in de Sovjetunie, de goede werking van de Belgische KP te ondermijnen.⁵⁶ In het begin van 1928 was een openlijke breuk onvermijdelijk geworden. Met de steun van het

---

55. *De Socialistische Strijd*, 16 juni 1929.

56. Over de breuk tussen stalinisten en trotskisten in België: N. DE BEULE, *Het Belgische trotskisme ...*, pp. 59-109.

Komintern slaagden de aanhangers van Jacquemotte erin hun tegenstanders uit te schakelen, die onder leiding van Van Overstraeten Trotsky bleven verdedigen. De gevolgen voor de KP waren rampzalig, vooral in Vlaanderen, waar de steun voor de politieke tegenstander van Stalin groot was. In Antwerpen viel de partijwerking volledig stil.⁵⁷ Vóór de scheuring telde de KP in de havenstad 90 leden en was er hoop op beterschap. Maar in de volgende jaren zakte haar aanhang als een pudding in elkaar. In 1932 was de Antwerpse KP haar tegenslag nog niet te boven gekomen: ze telde toen amper twintig leden. Hoe zwaar Antwerpen wel getroffen was door de scheuring, bewezen de oplagecijfers van *De Roode Vaan*. In de hele provincie telde het communistische partijblad slechts 348 abonnees tegenover 806 in Oost-Vlaanderen en zelfs 435 in het landelijke West-Vlaanderen.⁵⁸

Bij de parlementsverkiezingen van juni 1929 werd vermeden dat de KP helemaal werd weggeveegd, omdat door het kartel met *De Socialistische Strijd* gerekend kon worden op de steun van een aantal ontevreden socialistten. Op die manier werd voorkomen dat de stalinisten vernederd werden door de trotskisten, die van 3.000 stemmen bij de Bormsverkiezing wegzakten naar 1.000 stemmen. Maar de overstap van Van Extergem naar de stalinisten belette niet dat in de volgende maanden een aantal redactieleden van *De Socialistische Strijd* kozen voor de trotskistische oppositie, waaronder de gewezen hoofdredacteur Lambert Stevens.⁵⁹ Behalve Van Extergem stond bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1932 in Antwerpen geen enkel bekend lid van *De Socialistische Strijd* op de KP-lijst.

Een groot aantal aanhangers van de trotskistische oppositie had onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog behoord tot de groep rond Van Overstraeten, zoals Frenssen, die in mei 1928 uit de KP werd gegooid.⁶⁰ Hoewel de trotskisten ondertussen hun anti-parlementarisme hadden afgelegd, is het opvallend dat zij vooral sterk stonden in vakbondskringen, zoals ook al voor *De Socialistische Strijd* het geval was geweest. Volgens hun blad *De Kommunist*, dat naar eigen zeggen op 1.700 exemplaren verspreid werd, waarvan de helft in Antwerpen, konden de trotskisten in vakbondskringen rekenen op een 60-tal strijdbare militanten. In elk geval

---

57. *Ibidem*, pp. 112-115.

58. M. LE BRUYN, *Ontwikkeling en aktie van de Kommunistische Partij van België ...*, p. 86.

59. N. DE BEULE, *Het Belgisch trotskisme ...*, p. 263.

60. *De Roode Vaan*, 5 mei 1928.

stonden de trotskisten achter de havenstakingen van 1928 en 1929, die tegen de wil van de socialistische vakbondsleiding gehouden werden en die gesteund werden door het blad *De Afrosser* van de gewezen medewerker van *De Socialistische Strijd* Edward Tijck. Na de staking van 1928 werd zelfs een Onafhankelijk Havenactiecomité opgericht, dat onder leiding van de trotskist Pierre Dorremans stond. Maar het lag niet in de bedoeling van de trotskisten om eigen vakbonden op te richten, zelfs niet toen na de verkiezingen van 1929 tientallen uiterst-linkse militanten uit de socialistische organisaties gestoten werden.⁶¹

De aanhang van de trotskistische oppositie, die zich vanaf 1931 Revolutionaire Socialistische Bond ging noemen om de vroegere leden van *De Socialistische Strijd* aan te trekken, kan moeilijk onderschat worden. Hoe zwak ze wel was, werd duidelijk bij de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1932. Bij gebrek aan eigen kandidaten riep de Revolutionaire Socialistische Bond op om voor de KP-lijst te stemmen. Opvallend was dat Frenssen opnieuw kandidaat voor de stalinisten was, maar de samenwerking was van korte duur, want nog voor de parlementsverkiezingen van november werd hij weggestuurd. De trotskistische oppositie liet pas opnieuw van zich horen in het najaar 1933, toen de meerderheid van de Antwerpse groep besliste zich aan te sluiten bij de Vierde Internationale, die door aanhangers van Trotsky geleid werd. In dezelfde periode werd begonnen met de uitgave van *Klassenstrijd*, waarvoor Tijck verantwoordelijk was. Maar het blad verscheen zeer onregelmatig en de partijwerking liet te wensen over. Na de parlementsverkiezingen van 1936 sloten de Antwerpse trotskisten zich aan bij de Revolutionaire Socialistische Partij, maar na het verdwijnen van *Klassenstrijd* in 1937 gaven zij geen teken van leven meer.⁶²

Anders dan de trotskisten, herstelden de Antwerpse stalinisten zich in het begin van de jaren dertig van de inzinking waarin ze na de scheuring van 1928 was terechtgekomen. Vanaf 1930 liet de KP zich opnieuw gelden in de vakbeweging, zoals door de Komintern was opgelegd. Er werd een Revolutionair Actiecomité in het leven geroepen, dat tegen de socialistische Algemene Federatie van Vakbonden was gericht.⁶³ Het comité was actief aan de haven, in de diamantsector en in de metaalindustrie. Maar ook op politiek gebied ging de KP vooruit. In 1932

---

61. K. VAN ISACKER, *De Antwerpse dokwerker 1830-1940*, ..., p. 197 en F. STAPPAERTS, *De Antwerpse syndicale linkerzijde* ..., pp. 77-84.

62. N. DE BEULE, *Het Belgisch trotskisme* ..., pp. 215-217.

63. F. STAPPAERTS, *De Antwerpse syndicale linkerzijde* ..., pp. 80-84.

verdubbelde het aantal leden van de Antwerpse communistische federatie tot 168 en in augustus 1933 was het al opgelopen tot 230.⁶⁴ De vooruitgang vertaalde zich in een hoopvolle uitslag bij de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1932. De KP kreeg bijna 4.000 stemmen, wat niet voldoende was voor een zetel, maar wel een vooruitgang betekende van 1.500 stemmen tegenover 1926. Verantwoordelijk voor het groeiend succes was niet alleen de eigen werking maar ook de grote stakingsgolf die tijdens de zomer van 1932 vooral de Borinage getroffen had. Maar de omvang van de staking had duidelijk gemaakt dat in arbeiderskringen de onvrede met de economische crisis gegroeid was en dat de gematigde standpunten van de BWP in vraag werd gesteld.

VIII. IN EN NAAST DE BWP

Als reactie op de stakingsgolf die België in het najaar van 1932 beroerd had, begon enkele maanden later in de Brusselse federatie van de BWP *L'Action Socialiste* te verschijnen. Zoals in het midden van de jaren twintig al het geval was geweest, was Spaak opnieuw bij de initiatiefnemers. De strijdgroep rond het blad, die nog weinig vertrouwen had in het parlement om de economische crisis te lijf te gaan, vroeg aan de partijleiding om van een algemene staking gebruik te maken om de klassenstrijd op te voeren. Omdat op hetzelfde ogenblik de Komintern haar verzet tegen samenwerking met de sociaal-democraten had opgegeven, reageerden Spaak en zijn vrienden ook positief op de oproep van de Belgische KP voor de vorming van een eenheidsfront.⁶⁵

In Antwerpen werden de standpunten van *L'Action Socialiste* vooral verdedigd door de Anti-Oorlogsliga.⁶⁶ De beweging stond vooral sterk in de Scheldestad, waar het antimilitarisme diep in de arbeidersbeweging geworteld zat. In het spoor van de nationale BWP-campagne voor de invoering van de zes maanden-dienst, had de beweging op het eind van de jaren twintig vleugels gekregen. De strijd voor algemene ontwapening was vanaf 1929 vooral gevoerd door het tijdschrift *Menschen*, dat werd uitgegeven door de socialistische studentenvereniging en vooral in

---

64. M. LE BRUYN, *Ontwikkeling en actie van de Kommunistische Partij ...*, p. 71.

65. M. CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *25 jaar Belgisch socialisme ...*, pp. 304-311.

66. Over de antimilitaristische vereniging, in het bijzonder Antwerpen: R. VAN LERBERGHE, *De internationale socialistische Anti-Oorlogsliga (1931-1939)*, Gent, RUG, OLV, 1976, pp. 107-108.

Antwerpen werd verspreid. Hoewel door het blad, waarvan Jef Rens hoofdredacteur was, de politiek van de BWP op het gebied van de landsverdediging op de korrel werd genomen door te ijveren voor een principieel pacifisme en de afschaffing van het leger, bleef de kritiek op de partijleiding mild. Maar door zijn propaganda werd het antimilitaristische gedachtegoed verspreid in de Antwerpse agglomeratie en lag het aan de basis van de oprichting van de Anti-Oorlogsliga.

De Anti-Oorlogsliga werd in februari 1931 opgericht door een 70-tal Vlaamse socialist en voerde campagne voor eenzijdige ontwapening. Hoewel de antimilitaristische vereniging niet bij de BWP aangesloten was, verliepen de contacten met de Antwerpse partijleiding vlot, ook al omdat de secretaris van de vereniging, Maurits Naessens, actief was in de BWP-federatie. In oktober nam het arrondissementsbestuur het initiatief voor de grensbijeenkomst van de Anti-Oorlogsliga te Essen in oktober 1931, waar Eekelers als spreker het woord voerde. Het antimilitarisme van de voorzitter van de Metaalbewerkerbond was bekend; op een vergadering van de Algemene Raad van de BWP had hij duidelijke taal gesproken:

“Retournons la formule ‘arbitrage, sécurité, désarmement’ et faisons-en ‘désarmement, sécurité, arbitrage’.”⁶⁷

Enkele maanden later maakte hij in de Kamer bovendien duidelijk dat hij tegen de begroting van landsverdediging zou stemmen.

In de loop van de volgende maanden en jaren verzuurde de relatie tussen de Anti-Oorlogsliga en partij. Vanaf eind 1932 begon de antimilitaristische vereniging aan een felle campagne tegen het nationaal-socialisme onder het motto: fascisme = oorlog. Ook in de partij was het verzet tegen het Hitler-regime groot, maar de BWP zag met lede ogen aan dat de Liga aan militievorming deed en voorstander werd van straatacties. Op die manier kwam de vereniging langzaam in antiparlementair vaarwater terecht en ging ze dezelfde standpunten verdedigen als *L'Action Socialiste*. De toestand werd kritiek omdat de Liga ook niet-socialisten onder haar leden telde en het gevaar voor communistische infiltratie niet denkbeeldig was. Op haar congres van september 1934 nam Naessens ontslag als voorzitter en werd vervangen door Liebaers, die de confrontatie met de BWP niet uit de weg ging. Maar toetreding tot de KP werd afgewezen, hoewel vastgesteld werd dat de socialistische partij en haar vakbonden aan strijdbaarheid te wensen overlieten.

---

67. Op 29 januari 1931. Gent, Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging (AMSAB), *Verslagboek Bureau en Algemene Raad van de BWP*.

Samen met Naessens verlieten in Antwerpen een groot aantal leden de Liga-afdeling, die in 1932 320 leden geteld had. Daarna ging het met de werking bergaf, terwijl de oppositie tegen de BWP toenam. In 1935 moest de Antwerpse partijleiding aan de alarmbel trekken omdat de afdeling in trotskistisch vaarwater kwam. Hoewel in september het congres van de Liga de trotskisten buitenzette en een blaam gaf aan de afdelingen die met de KP hadden meegewerkt, stelden enkele weken later de Antwerpse vertegenwoordigers in de Algemene Raad van de BWP vast dat de Liga een partij in de partij geworden was en dat de toestand daarom onhoudbaar geworden was.⁶⁸ Beslist werd dat de Volkshuizen in de toekomst gesloten bleven voor vergaderingen van de antimilitaristische drukkingsgroep. Als gevolg van de beslissing van de Algemene Raad liep de Liga leeg. Ook in Antwerpen bloedde de vereniging dood, tot ze in 1938 geen teken van leven meer gaf.

Anders dan voor *De Socialistische Strijd* het geval was geweest, was de Anti-Oorlogsliga op het ogenblik dat ze uitgeschakeld werd, over haar hoogtepunt heen. In 1934 hadden een groot aantal Liga-mensen de beweging al verlaten, omdat zij het spanningsveld met de BWP niet wilden vergroten. Maar waarom zagen de radicalen van 1932 en 1933 een jaar later opnieuw toekomst in de BWP? Verantwoordelijk voor de gang van zaken was het Plan van de Arbeid dat door Hendrik de Man was uitgewerkt om de economische crisis te lijf te gaan en de politieke macht te veroveren. Het is opvallend hoe groot het enthousiasme in uiterst-linkse middens voor het Plan de Man wel was. Aan franstalige kant was het niet anders. Na het Kerstcongres van 1933 had *L'Action Socialiste* de voorstellen van De Man met veel sympathie begroet. Een jaar later gaf de groep rond Spaak zelfs haar kritische houding tegenover de partijleiding op om voluit propaganda te voeren voor het Plan.

---

68. *Ibidem.*

IX. HET GEVAL FRENSSEN

Hoewel de Antwerpse KP er niet in geslaagd was van de Liga een communistische mantelorganisatie te maken, klom ze in dezelfde periode verder uit het diep dal waarin ze op het eind van de jaren twintig was terechtgekomen. De vooruitgang van de communisten bij de parlementsverkiezingen van 1936 was opvallend. In het arrondissement Antwerpen sprong de KP boven de 3%, waarmee haar resultaat van 1932 meer dan verdubbeld werd. Dat was een goede uitslag, vooral omdat de KP af te rekenen kreeg met de lijst Volkskandidaten van Leo Frenssen, die bijna 4% van de stemmen behaalde en de communisten een waarschijnlijkste Kamerzetel deed verliezen.

Wie was Leo Frenssen, van wie het communistische partijblad schreef dat hij "als trotskistisch handlanger van het fascisme met klank uit de KP gestoten was?"⁶⁹ Als een van de pioniers van de communistische beweging in Antwerpen stond hij zowel bij de parlementsverkiezingen van 1925 als bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1926 op de KP-lijst. Maar na de breuk tussen de aanhangers van Van Overstraeten en Jacquemotte, liep hij over naar de trotskisten, om in 1932 naar de KP terug te keren, waar hij snel werd buitengegoid. Daarna kwam er geen einde aan de stoelendans. Vanaf 1934 verscheen zijn blad *Wereldorde. Orgaan van de pioniers der Wereldorde* waarin het Sovjetsysteem verdedigd werd en propaganda gemaakt werd voor een eenheidsfront van uiterst-links tussen stalinisten en trotskisten. In 1936 sloot hij zich aan bij het Vlaams Democratisch Verbond, waaraan eveneens meewerkten: de KP met Van den Boom, Van Aerschot en Van Extergem, en verder de oud-activist Leo Augusteyns en een afgescheurde katholiek. Maar het kartel viel nog voor de verkiezingen uit elkaar en de verschillende partijen trokken in verspreide slagorde naar de kiezer. Frenssen, die in Antwerpen zeer populair was, werd niet verkozen, maar ook in de volgende jaren bleef hij campagne voeren voor wat hij een technocratisch systeem noemde, waarbij de wetenschappelijke vooruitgang in dienst van het socialisme moest worden gesteld.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 zorgden de Technokraten van Frenssen voor een aardverschuiving. Ze sleepten liefst zes zetels in de wacht, zodat hun leider in de volgende weken zelfs genoemd werd als kandidaat-schepen. Hoewel een groot aantal ontevreden voor de lijst

---

69. H. FRENSSEN, *Leo Frenssen ...*, p. 60. Vanaf blz. 54 komt de politieke levenswandel van Frenssen als trotskist en technokraat aan bod.

van de Technokraten hadden gestemd en de populariteit van de lijsttrekker in de verkiezingen een grote rol had gespeeld, was het duidelijk dat hij door zijn radicaal programma ook veel stemmen had afgesnoept van de communisten. De KP, die een kartel had afgesloten met drie splintergroepjes, kreeg bij de verkiezingen een enorme klap te verwerken: ze haalde minder dan 2.000 stemmen, tegen 7.000 in 1932 en 4.000 in 1926. Ook bij de parlamentsverkiezingen enkele maanden later viel de uitslag van de KP zwaar tegen. Zij kon haar uitslag van 1936 niet herhalen en verloor de helft van haar kiezers. Het teleurstellende resultaat van de communisten stond in schril contrast met het succes van Frenssen, die ondanks de verdeeldheid bij de Technokraten, volksvertegenwoordiger werd.

X. IN DE MARGE

Bij het uitbreken van de grote havenstaking in de zomer van 1936 hadden de communisten een beslissende rol gespeeld, maar dat in hun pers vanaf 1937 weinig nieuws te rapen viel over de afdeling Antwerpen, bewees dat de KP er opnieuw terugviel.⁷⁰ Kregen de communisten in Antwerpen dan al af te rekenen met het geval Frenssen, ook andere factoren remden de groei van de KP af. Na de breuk met de trotskisten in 1928 hadden de Antwerpse communisten niet nagelaten zich in vlaamsgezinde zin te profileren. Daarvoor was in de eerste plaats Van Extergem verantwoordelijk, die als Vlaams-nationalist in 1928 naar de KP overgekomen was. Als gewezen activist maakte Van Extergem, die vanaf 1928 in Antwerpen de KP-lijst trok, vooral propaganda voor Vlaams zelfbestuur. In het nationaal partijbureau werden daarover wel opmerkingen gemaakt, maar hij werd partijleider gemaakt in Antwerpen, omdat alleen hij de Antwerpse KP in leven kon houden.⁷¹ Hoewel in november 1936 op het communistisch partijcongres beslist werd om de strijd voor Vlaamse zelfstandigheid te vervangen door federalisme, was daar in de praktijk weinig van te merken. In januari 1937 werd de Vlaamse Kommunistische Partij opgericht en werd *De Roode Vaan* vervangen door *Het Vlaamsche Volk*, waarvan Van Extergem hoofdredacteur werd.

Omdat de Vlaams-nationalisten over verschillende partijen verdeeld waren, vielen er met de propaganda van Van Extergem voor Vlaamse zelfstandigheid weinig stemmen te rapen. Een groot aantal leden van de

---

70. F. STAPPAERTS, *De Antwerpse syndicale linkerzijde ...*, pp. 95-98.

71. C. DUTOIT, *Jef van Extergem ...*, pp. 73-74.

Frontpartij was in 1933 het Vlaams Nationaal Verbond gevolgd, dat gekozen had voor een fascistisch samenlevingsmodel. Wie overbleef, werkte verder in het Vlaamse Front, dat trouw bleef aan de godsvrede en zijn zelfstandigheid niet wilde opgeven om een kieskartel met de KP te vormen. Naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 slaagde Van Extergem er niet in om de democratischgezinde Vlaams-nationalisten te laten deelnemen aan het Vlaams Blok voor Zelfstandigheid en Democratie, waarin waren opgenomen: de KP, een groep rond de gewezen activist Augusteyns, en twee linkse splintergroepen, de Kollektivistische Orde en de Radikale Partij.⁷² Het is niet zeker of na de zware nederlaag van de KP bij de gemeenteraadsverkiezingen beslist werd om de Vlaams-nationalistische propaganda af te zwakken ten voordele van andere thema's, maar het viel in elk geval op dat Van Extergem bij de parlamentsverkiezingen van 1939 geen kandidaat meer was in Antwerpen.

Zoals de Antwerpse KP met haar vlaamsgezinde standpunten Vlaams-nationalistische stemmen wilde losweken en toenadering zocht tot de Frontpartij, lieten de communisten zich in de jaren dertig ook opmerken door hun verzoenende houding tegenover de BWP. Dat was het gevolg van de houding van de Komintern, die vanaf 1933 haar vijandige houding tegenover de sociaal-democratie had opgegeven, en de beslissing van het communistisch partijcongres van april 1935, dat de Volksfrontpolitiek voorstond.⁷³ Ook in Antwerpen waren sporen van toenadering zichtbaar, hoewel de deelname van de socialisten aan de regering Van Zeeland de samenwerking afremde. Maar de pogingen van de communisten maakten geen kans omdat door het Uitvoerend Bestuur van de socialistische arrondissementenfederatie elke vorm van frontvorming van de hand werd gewezen.⁷⁴

---

72. *Ibidem*, pp. 95-96.

73. R. VAN DOORSLAER, 'Tussen twee wereldoorlogen', in: *Een geschiedenis van het Belgisch communisme, 1921-1945*, Gent, 1980, pp. 47-48 en M. CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *25 jaar Belgisch socialisme ...*, pp. 304-311 en 367-370.

74. Op 25 oktober 1935 en op 11 september 1936. Antwerpen, Louis-Majorcentrum, *Verslagboek Uitvoerend Bestuur Arrondissementenfederatie 1934-1939*. Ook in het Bureau en de Algemene Raad van de BWP stelden de vertegenwoordigers van Antwerpen zich onverzoenlijk op. Naar aanleiding van een debat over de socialisten die in 1936 voor coöptatie als senator in aanmerking kwamen kwam Edmond VAN EYNDONCK als secretaris van de Antwerpse federatie bijzonder scherp uit de hoek: "We hadden gedacht aan [Henri] Lafontaine, maar omdat de voorstanders van Lafontaine voor de communisten gestemd hebben, zullen we niet voor hem stemmen." En volgens EEKELERS, die voorzitter van de federatie was, hoorde "geen

Omdat haar charme-offensief mislukte, deed de KP pogingen om verdeeldheid te zaaien in het socialistische kamp. Op 6 februari 1937 stond in *Het Vlaamsche Volk* te lezen dat de democratische vleugel van de Antwerpse BWP moest gesteund worden. Het blad van de Vlaamse Kommunistische Partij had vooral veel sympathie voor burgemeester Huysmans, die van Van Extergem heel wat krediet kreeg na zijn bezoek aan de republikeinse steden Madrid en Valencia in het door burgeroorlog verscheurde Spanje.⁷⁵ Omgekeerd was *Het Vlaamsche Volk* niet mals voor Herman Vos en de schepenen Adolf Molter en Willem Eekelers, die Spaaktrawanten genoemd werden en die volgens het communistisch weekblad in *Volksgezond* ononderbroken konkelden tegen Huysmans.⁷⁶ In Antwerpen was het inderdaad bij een aantal socialistische leiders in slechte aarde gevallen dat de burgemeester het woord voerde op meetings voor de Spaanse republiek van het anti-fascistische *comité de coordination*, dat geleid werd door de socialist Henri Rolin, maar door velen een communistische mantelorganisatie werd genoemd; in het Bureau van de BWP zou federatievoorzitter Eekelers fel uitvallen naar de Antwerpse voorman: "Il y a des camarades dans le POB qui souffrent de la grippe espagnole."⁷⁷ Volgens nationaal secretaris August de Block had Huysmans ook Louis Major, die secretaris van de Antwerpse transportarbeidersbond geworden was, tegen zich in het harnas gejaagd door zijn onderhandelingen met communistische leiders tijdens de havenstaking van 1936.⁷⁸ Maar hoewel de spanningen er op het eind van de jaren dertig hoog opliepen,⁷⁹

---

enkele communist bij ons thuis", toen in het Bureau de zaak van de socialistische jongerenorganisaties werd aangesneden, die in augustus 1934 een samenwerkingsakkoord met de communisten hadden gesloten. AMSAB, *Verslagboek Bureau en Algemene Raad van de BWP*, Verslagen Bureau en Algemene Raad van de BWP, 6 januari 1937 en 24 juni 1936.

75. *Het Vlaamsche Volk*, 6 februari 1937.

76. *Ibidem*, 26 november 1938.

77. En verder: "Quand Huysmans peut faire quelque chose pour l'Espagne, il le fait; c'est Rolin qui lui a demandé d'être à la tête de cela. Les communistes font toujours camp contre nous." AMSAB, *Verslagboek Bureau van de BWP*, 23 augustus 1938.

78. *Ibidem*. Over het anticommunisme in de Antwerpse arbeidersbeweging, zie ook de knipselmap in het Fonds Wittemans, Stadsarchief Antwerpen, Bijzonder Archief.

79. Ook de aanduiding van de socialistische schepenen na de gemeenteraadsverkiezingen van 1938 leidde tot bittere verdeeldheid in de rangen van de Antwerpse BWP. D. MARTIN, *Het lokale politieke personeel (1918-1940) ...*, pp. 140-144.

slaagde de KP er niet in de Antwerpse BWP te verdelen omdat ook Huysmans niet om samenwerking met de communisten zat te springen. In de lente van 1939 gaf de KP haar pogingen op om de linkse vleugel van de socialistische partij los te weken en werd in *Het Vlaamsche Volk* begonnen met het spuien van kritiek op de burgemeester van Antwerpen: Huysmans speelde gevaarlijk spel door Duitse nationaal-socialisten uit te nodigen voor de havendagen en door een Verdinaso-betoging toe te laten.⁸⁰

XI. BESLUIT

Omdat de KP zich links van de BWP bevond, lag het voor de hand dat haar groei afhankelijk was van ontevredenheid in de rangen van de socialistische partij. In heel België won de KP meestal stemmen, wanneer de BWP achteruitging. Waarom slaagden de communisten er tussen de twee wereldoorlogen in Antwerpen dan niet in de conflicten binnen de sociaal-democratie in hun voordeel om te buigen? Tweemaal vormde zich tijdens het interbellum in Antwerpen aan de rand van de BWP een strijdgroep die niet te spreken was over de politiek van de partijleiding, maar tweemaal mislukte de politiek van de KP om haar aanhang te winnen. Bij de parlementsverkiezingen van 1929 konden de stalinisten wel een kartel afsluiten met *De Socialistische Strijd*, maar zijn leden volgden niet. Voor de communisten kwam de breuk tussen de linkse drukkingsgroep en de Antwerpse BWP-leiding op een slecht moment, omdat ze zelf af te rekenen hadden met verdeeldheid in de eigen gelederen. Ook in het geval van de Anti-Oorlogsliga viel het resultaat voor de KP tegen. Toen de communisten in het midden van de jaren dertig opgehouden hadden zich vijandig op te stellen tegenover de BWP, bleef er van de strijdvaardigheid van de Liga niet veel meer over, omdat de bekwaamste elementen de antimilitaristische vereniging verlaten hadden om campagne te voeren voor het Plan de Man.

Dat de Antwerpse KP mislukte in haar inspanningen om de aanhangers van *De Socialistische Strijd* en de leden van de Anti-Oorlogsliga aan te trekken, mag geen voldoende verklaring zijn voor haar zwakte. Ook in Brussel, waar het communisme tijdens het interbellum sterk voor de dag kwam, hadden *La Bataille Socialiste* en *L'Action Socialiste*, die bijna dezelfde standpunten deelden als hun Antwerpse zusterorganisaties, hun

---

80. *Ibidem*, 20 mei en 8 juli 1939.

werking stilgelegd zonder zich aan te sluiten bij de KP. Het zoeken naar de eigen aard van de Antwerpse BWP levert betere antwoorden op.

Dat tijdens de Eerste Wereldoorlog een meerderheid van de Antwerpse partijtop de banden met het socialistisch activisme niet had doorsneden, maar zich had laten meedrijven op de stroom van vlaamsgezind, maar vooral antimilitaristisch en sociaal radicalisme, zou de groeimogelijkheden van het communisme in de Scheldestad voor bijna een kwarteeuw ondermijnen. Na de wapenstilstand stonden de slecht georganiseerde Antwerpse revolutionairen voor de bijzonder ondankbare taak het communistische woord te verkondigen in een stad waar het radicalisme van de Antwerpse partijleiding nog weinig ruimte liet voor groepen die links stonden van de BWP. Maar ook na de moeilijke bevalling van de Belgische KP in september 1921, toen de scherpe taal van *Volksgazet* langzaam afgebot raakte door de jarenlange bestuursverantwoordelijkheid, slaagden de communisten er niet in van de grond te komen.

Mag er een verband gelegd worden tussen de onmacht van de communisten en de samenstelling van de socialistische partijleiding? De Antwerpse BWP kan door de machtspositie van de leiders van de vakbeweging zonder overdrijven een vakbondspartij genoemd worden. Hoewel Huysmans het boegbeeld was van het Antwerpse socialisme, was hij na zijn vertrek als schepen in 1925 niet veel in de Scheldestad te zien, en als burgemeester liet hij zich vanaf 1933 weinig met partijzaken in. Daarom viel er tijdens het interbellum een grote verantwoordelijkheid op de schouders van Willem Eekelers, die lange tijd voorzitter van de metaalbewerkersbond was. Andere sterke figuren uit de Antwerpse socialistische vakbondswereld die ook in de politieke organisaties het hoge woord voerden, waren Gustaaf Laroche, Piet Somers, Louis van Berckelaer en vanaf het eind van de jaren dertig Louis Major.⁸¹ Als vakbondsleiders waren zij niet gediend met de aanwezigheid van communisten in hun organisaties. Door de leiding van de Algemene Federatie van Vakbonden werd de KP immers verantwoordelijk gesteld voor het uitbreken van een aantal wilde stakingen, zoals aan de haven in 1928, 1929 en 1936 en in het diamantbedrijf in 1935. Om de vakbonds-

---

81. In de jaren twintig had de Algemene Diamantbewerkersbond, nog tegen de zin van de politieke en syndicale top, *De Socialistische Strijd* gesteund, maar in de jaren dertig streed zijn voorzitter Van Berckelaer hardnekkig tegen elke vorm van communistische invloed in de beweging. G. SCHMOOK, *Stap voor stap langs kronkelwegen*, Antwerpen, 1976, p. 117 en R. VAN DOORSLAER, 'Israël "Piet" Akkerman,...', pp. 741-769.

kassen goed gevuld te houden, was het in het belang van de centrales om stakingen te vermijden, niet om ze uit te lokken, zoals de communisten wilden. Dat het felle anticommunisme van de Antwerpse vakbondsleiders ook in de Werkersbond en de andere bestuursorganen van de BWP de toon aangaf, was voor de KP bijgevolg een enorme tegenvaller, omdat ze niet alleen in de vakbondswereld maar ook op het gebied van de politieke samenwerking schaakmat werd gezet.

Vóór de Tweede Wereldoorlog werkte in Antwerpen het overlegmodel van de vakbonden, dat gebaseerd was op het behoud van de sociale vrede en het oplossen van conflicten in de paritaire comités,⁸² als een buffer tegen het communisme en belette het ontstaan van een bloeiende gemeenschappelijke linkse subcultuur, die de KP nodig had om te groeien. Anders was de toestand in Brussel, waar lange tijd Vandervelde en vanaf het eind van de jaren dertig Spaak de touwtjes in handen had, waar de vakbonden politiek minder sterk vertegenwoordigd waren, en waar het politiek klimaat de communisten minder vijandig was door de samenwerking in een groot aantal niet-partijgebonden verenigingen.⁸³ Terwijl in

---

82. Over de geschiedenis van de Antwerpse vakbonden, zie de knappe synthese van G. VAN GOETHEM, *Wording en strijd*. Dat tijdens het interbellum de Antwerpse vakbonden bleven groeien, terwijl de beweging nationaal een kwart van haar leden verloor, versterkte haar positie nog meer. *Ibidem*, p. 85.

83. Tot 1928 was het vooral de hulporganisatie *Secours Rouge International* die dienst deed als wervingsmachine voor de KP, tot het Bureau van de BWP haar leden verbood om er lid van te worden. Maar de bruggen met de communisten werden in Brussel niet opgeblazen, zoals de reis van Spaak naar de Sovjetunie in 1931 bevestigt. In het midden van de jaren dertig deed de Volksfront-idee en vooral de burgeroorlog in Spanje een groot aantal niet-partijgebonden organisaties opbloeien, die zich in het niemandsland tussen socialisme en communisme bevonden. Vandervelde en Louis de Brouckère waren bij de sprekers die graag gehoord werden op meetings die in het kader van de strijd tegen het fascisme werden georganiseerd. Ook de socialistische volksvertegenwoordigers Fernand Brunfaut, die in december 1939 uit de partij zou gezet worden omwille van zijn sympathie voor de Sovjetunie, en Isabelle Blume, die na de Tweede Wereldoorlog naar de KP zou overlopen, waren actief in anti-fascistische drukkingsgroepen. In de Brusselse studentenwereld was tot 1926 samenwerking mogelijk in de *Fédération indépendante des étudiants socialistes* en vanaf 1936 in de *Fédération bruxelloise des étudiants socialistes unifiés*. In het zelfde jaar werd de *Jeune Garde Socialiste Unifiée* opgericht, maar in Brussel draaide het bondgenootschap tussen de Socialistische Jonge Wacht en de communistische jeugd al langer op volle toeren. In vakbondskringen daarentegen was er van samenwerking weinig sprake. Dat de communistische vakbondskernen tenminste tot 1936 moeilijk van de grond kwamen, doet vermoeden dat ze door de leiders van de socialistische vakbeweging flink wat tegenwerking kregen. J. GOTOVITCH, *Du Rouge au Tricolore*

Antwerpen de KP de grootste moeite had om socialistische militanten aan te trekken, slaagen de communisten er in Brussel zelfs in een socialistische volksvertegenwoordiger te laten overlopen.⁸⁴ Dat in tegenstelling tot Antwerpen in de hoofdstad de banden tussen socialisme en communisme tijdens het interbellum niet doorgesneden werden, liet bovendien niet alleen de overstap toe van de BWP-militanten maar ook van de kiezers die de KP nodig had om uit haar isolement te breken. Het gevolg was dat in de hoofdstedelijke agglomeratie de BWP vanaf 1926 één en vanaf 1936 twee parlamentszetels aan de communisten verloor, terwijl in de Scheldestad het belangrijkste kenmerk van de KP was dat ze niet veel betekende.

..., pp. 13-56.

84. Albert Marteaux, die tussen 1926 en 1929 en vanaf 1936 als socialistisch volksvertegenwoordiger in het parlement zetelde. In 1939 werd hij samen met Xavier Relecom op de Brusselse KP-lijst verkozen. J. GOTOVITCH, *Du rouge au tricolore* ..., pp. 546-547.

**A gauche du Parti Ouvrier Belge.
Le communisme à Anvers entre les deux guerres mondiales.**

PAR
JAN HUNIN

Résumé

Quand on parcourt les résultats électoraux anversois de l'entre-deux-guerres, l'on remarque surtout le faible résultat du Parti Communiste (PC). Bien que les communistes obtinrent leurs meilleurs scores là où le POB était en force, ils ne réussirent à faire élire ni un député parlementaire, ni même un conseiller communal dans cette ville. Pourquoi les élections successives apportèrent-elles des victoires aux socialistes et des défaites aux communistes? La réponse se trouve dans l'histoire du mouvement ouvrier anversois.

Durant la guerre, Anvers fut caractérisé par la présence d'un puissant activisme socialiste, qui se fit remarquer plus par sa combattivité sociale et par son antimilitarisme que par son flamingantisme, de sorte qu'il fut difficile d'établir une ligne de démarcation avec le POB. Qu'une majorité de leaders socialistes anversois se soit laissée porter par le flot de radicalisme consécutif à la Première guerre mondiale, apporta un grand dynamisme au mouvement ouvrier anversois, lequel allait donner des fruits électoraux après l'armistice. Cependant, le langage extrême des leaders du POB entraîna non seulement des succès électoraux, mais freina également le développement de groupuscules communistes, qui brillèrent plus par leur radicalisme que par leur poids politique. Après la fondation du PC belge en septembre 1921, la section anversoise de ce dernier demeura faible à cause d'un manque de *Lebensraum*, vu le peu de place restant pour un parti à gauche du POB.

Au milieu des années vingt, le langage révolutionnaire de l'organe socialiste *Volksgazet* s'estompant, conséquence des responsabilités gouvernementales du POB, les chances de croissance semblèrent

augmenter pour le PC. En marge du POB se créa un groupe de pression au nom opportun du *De Socialistische Strijd*, groupe qui reprocha à la direction du parti son manque de radicalisme tant sur le plan social que sur celui de l'enseignement. Du fait de l'action répressive de la tête du parti, qui fit mettre ses leaders hors du POB, l'ardeur du groupe de pression s'éteignit néanmoins plus vite que prévu.

Pour le PC, la division à l'intérieur du POB était porteuse d'espoir. Pourtant, le PC ne réussit que partiellement à rejoindre les partisans du *Socialistische Strijd*: d'une part, à cause du fait que les rangs du groupe de pression étaient déjà fort décimés avant qu'ils n'aient formé un cartel avec les communistes et, d'autre part, parce que le mouvement communiste fut lui-même tiraillé par des discordances internes à la fin des années vingt. Vu la malchance à répétition des stalinistes du PC, ce fut une bien maigre consolation pour eux que de voir leurs adversaires trotskistes limités en nombre. Après l'échec du *Socialistische Strijd*, le PC ne se trouva en effet pas en mesure de gagner la confiance des partisans du *Anti-Oorlogsliga*. Les dirigeants de ce groupe antimilitariste commencèrent à militer en faveur du Plan De Man juste au moment où il faillit de tomber dans les eaux communistes.

Il fallut attendre le milieu des années trente avant de voir le PC anversoïis gravir la pente raide qui était la sienne, cela dans le sillage de la crise économique et de la menace croissante du fascisme, tant à l'intérieur qu'à l'extérieur du pays. Lors des élections parlementaires de 1936, les communistes doublèrent leur score de 1932, mais un siège leur échappa à cause de la candidature du très populaire Leo Frenssen, antérieurement membre du parti. De même lors des élections suivantes de 1938 et 1939, le Parti Technocratique de Frenssen barra la route au PC. De plus, les communistes durent constater que les tentatives de rapprochement avec l'aile gauche du POB anversoïis échouèrent.

Bien plus que la malchance de ses entreprises politiques, le principal responsable des résultats décevants des communistes fut le caractère lui-même du parti socialiste. Le POB peut être décrit sans exagération comme un parti syndical, étant donné que de nombreux leaders syndicaux se trouvèrent à l'avant-plan des organes politiques. Ces dirigeants eurent pour priorité de garder les caisses syndicales pleines et n'eurent que faire de l'agitation sociale du PC. Cette attitude eut pour conséquence que les communistes furent combattus non seulement à l'intérieur des organisations syndicales, mais également à l'extérieur de celles-ci, de telle sorte qu'à Anvers, par opposition à Bruxelles, une sous-culture commune socialo-communiste ne put se développer, sous-culture dont le PC aurait eu besoin pour sortir de son isolement.

To the left of the Belgian Labour Party.
Communism in Antwerp Between the Two World Wars.

BY
JAN HUNIN

Summary

Reviewing the Antwerp election outcomes of the interbellum period, the minor results of the KP (Communist Party) are striking. Although the communists scored highest where the BWP (Belgian Labour Party) stood strong, they did not succeed in having a city councillor or MP elected in the city before the Second World War. Why did the successive elections deliver socialist victories and communist defeats? The answer lies in the history of the Antwerp labour movement.

During the war Antwerp saw the development of a strong Socialist Activism, which was characterized by its involvement in social matters and antimilitarism rather than by its sympathy for the Flemish case. As a result, it was difficult to distinguish socialist activists from the loyal BWP members. Since a majority of the Antwerp socialist leaders was carried away by a stream of radicalism stemming from the First World War, the labour movement in the port city showed itself as rather dynamic, which facilitated positive electoral results. Yet the loud speeches of the BWP leaders not only yielded success in the voting booth, but they also countered the development of communist fractions, which excelled more so in radicalism than in political significance. After the founding of the Belgian KP in September 1921, its Antwerp section remained weak due to a lack of *Lebensraum*, since there was not enough room for a party to the left of the BWP.

In the middle of the twenties opportunities for the KP's growth seemed favorable, as the revolutionary language of the socialist party paper *Volksgazet* had become attenuated by several years of BWP empowerment. In the margin of the BWP a leftist pressure group, appropriately called *De Socialistische Strijd* (The Socialist Struggle), began to rise, reproaching

the party leaders for a lack of radicalism in social as well as in educational matters. But through a harsh reaction of the party leadership, the pressure group saw its leaders expelled from the local party council in 1928 and was eliminated more easily than was expected.

For the KP the division within the ranks of the BWP had been hopeful, but it succeeded only partly in winning the supporters of *De Socialistische Strijd*, not only because the pressure group had shrunk considerably by the time of the formation of a cartel with the KP, but also because by the end of the twenties the communist movement was confronted with its own dissension. While setbacks persisted, minimal adherence to the Trotskyist opponents was but a poor consolation for the Stalinists of the KP. After the failure of *De Socialistische Strijd* they did not succeed in winning the supporters of the socialist *Anti-Oorlogsliga*, since at the very moment when success seemed near, the leaders of the antimilitarist lobby group began supporting the Plan De Man of the BWP.

Not only the middle of the thirties and the growing threat of fascism both at home and abroad did the KP rise considerably from below. Elections in 1936 saw the communists double their 1932 score, but they missed out a parliamentary seat due to the candidacy of the popular Leo Frenssen, who had been a party member for a long time. Again, the following elections of 1938 and 1939 Frenssen's Technocratic Party stopped communist progress. Besides, the KP had to face the failure of its advances to the left wing of the Antwerp BWP.

Yet more than a series of setbacks, it was the specific nature of the socialist party that was responsible for the disappointing election results of the communists. In the interbellum period the Antwerp BWP could be labelled without exaggeration as a trade union party, because the leaders of the trade union movement also dominated the political body of the party. For the KP this situation proved to be disastrous, because both from within and without the trade unions they were confronted with the anticommunist attitude of leaders who were in the first place concerned with the financial situation of their organizations and therefore feared social agitation. As a result, a common socialist-communist subculture was prevented from developing in Antwerp, as opposed to Brussels, where it allowed the KP to break out of its isolation.